

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ-ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ &
ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΠΑΝΑΓΙΑΣ
ΚΟΣΜΟΣΩΤΕΙΡΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ: ΤΕΡΖΟΥΔΗ ΔΗΜΗΤΡΑ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΒΙΧΕΛΜΙΝΑ ΖΑΧΟΥ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2018-2019
ΚΕΡΚΥΡΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την καθηγήτρια κα. Βιχελμίνα Ζάχου γιατί μου έδωσε την ευκαιρία να ασχοληθώ με ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον θέμα, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε, και την υπομονή που έκανε κατά τη διάρκεια υλοποίησης της πτυχιακής εργασίας. Όπως επίσης και για την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγησή της, για την επίλυση διάφορων θεμάτων.

Ακόμη ευχαριστώ όλους τους καθηγητές και τις καθηγήτριες που με δίδαξαν στα μαθήματα της Σχολής, αφού μου έδωσαν τα κατάλληλα κίνητρα και τις απαραίτητες γνώσεις για να φθάσω σε αυτό το στάδιο παρουσίασης της πτυχιακής μου εργασίας.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου, που στήριξαν τις σπουδές μου με διάφορους τρόπους, φροντίζοντας για την καλύτερη δυνατή μόρφωση μου.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

1. Ο ΣΕΒΑΣΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ ΙΣΑΑΚΙΟΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ..	11
1.1. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ.....	15

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΥΠΙΚΟ

2. ΤΟ ΤΥΠΙΚΟ.....	26
2.1. ΚΟΙΝΟΒΙΑΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ.....	28
2.2. ΓΙΟΡΤΗ ΤΗΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ.....	35

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΝΑΟΣ

3. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ.....	39
3.1. ΓΛΥΠΤΙΚΗ-ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	45
3.2. ΚΟΙΝΩΦΕΛΗ ΕΡΓΑ.....	57

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ

4. ΚΙΝΗΤΗ ΚΑΙ ΑΚΙΝΗΤΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ.....	65
4.1. ΟΙΚΕΙΟΙ ΤΟΥ ΚΤΗΤΟΡΑ.....	70
Ο ΝΑΟΣ ΣΗΜΕΡΑ.....	74

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	78
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	80

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία με τίτλο «Η ιερά μονή Παναγίας Κοσμοσώτειρας μέσα από αρχειακό υλικό» εκπονήθηκε στα πλαίσια της ολοκλήρωσης των προϋποθέσεων, για τη λήψη του πτυχίου μου από το Ιόνιο Πανεπιστήμιο της σχολής Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας.

Ο δρόμος της συλλογής των απαραίτητων στοιχείων και πληροφοριών που αφορούσαν στο θέμα της εργασίας αυτής, ήταν αρκετά μακρύς και είχε τις ανάλογες δυσκολίες. Οι δυσκολίες αυτές ξεπεράστηκαν γρήγορα με την πολύτιμη καθοδήγηση της αξιότιμης καθηγήτριας μου κα. Βιχελμίνα Ζάχου, που ήταν πάντα δίπλα μου, όσες φορές χρειάστηκε να με συμβουλευσει και να με κατευθύνει προκειμένου να ολοκληρώσω το έργο μου.

Μέσα από βιβλία και διαδικτυακές πηγές, συνέλεξα όλο εκείνο το απαραίτητο υλικό, που με οδήγησε πολλά χρόνια πίσω, στη βυζαντινή εποχή.

Το θέμα της πτυχιακής μου εργασίας ασχολείται με ένα από τα σημαντικότερα μνημεία της Ελλάδος, τον Ιερό Ναό της Παναγίας Κοσμοσώτειρας στις Φέρες Αλεξανδρούπολης, ένα ζωντανό μάρτυρα της βυζαντινής αρχιτεκτονικής. Ο ναός μετρά κοντά στα 900 χρόνια ζωής, και όπως είναι φυσικό, λόγω των κοινωνικών αλλαγών, των επιδρομών των Τούρκων και των

εξελίξεων στη ζωή του τόπου, επηρέασαν και τη μορφολογία του στη μορφή που μας παραδίδεται σήμερα με τα όποια προβλήματα, ελλείψεις και επεμβάσεις.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

A) ΓΕΝΙΚΑ

Μέσα από την εργασία αυτή θα γνωρίσουμε τη Μονή της Παναγίας Κοσμοσώτειρας και την ιστορική της αναδρομή. Η Κοσμοσώτειρα δεν είναι κάστρο ούτε καν καστρομοναστήρι. Είναι όμως από τα πιο σημαντικά μνημεία στον Ελλαδικό χώρο με ύπαρξη υπολειμμάτων οχυρώσεων στον περίβολο του ναού.

Θα αναφερθούμε και θα μάθουμε για το τυπικό της μονής που ο ίδιος ο κτήτορας συνέταξε και το οποίο διασώθηκε. Από αυτό αντλούμε πληροφορίες για το είδος και τη διάταξη των κτισμάτων της μονής, τη λειτουργία της αλλά και την ανάπτυξη του οικισμού γύρω από αυτήν.

Από το μοναστηριακό συγκρότημα, όπως αυτό περιγράφεται στο Τυπικό, σήμερα σώζονται το καθολικό και τμήματα οχύρωσης.

Η μονή αποτελεί μνημείο υψηλής καλλιτεχνικής αξίας καθώς πρόκειται για αυτοκρατορικό έργο και ένα από τα ελάχιστα δείγματα Κωνσταντινουπολίτικης τέχνης της Κομνήνειας περιόδου στην ηπειρωτική Ελλάδα.

Η Παναγία Κοσμοσώτειρα αποτελεί το θρησκευτικό σύμβολο της Θράκης, έχει ανακηρυχθεί προστάτιδα των απανταχού Θρακών και είναι η επίσημη έδρα του παγκόσμιου

σωματείου Θρακών. Επίσης το 1996 ιδρύθηκε το εκκλησιαστικό ίδρυμα με την επωνυμία «**Ίδρυμα των απανταχού Θρακών – Παναγία η Κοσμοσώτειρα**».

B) ΕΚΔΟΣΕΙΣ- ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ- ΚΕΙΜΕΝΟ

Το 1898 ανακαλύφθηκαν από τον Γεδεών κάποια αποσπάσματα του τυπικού Ισαάκιου Κομνηνού, ο οποίος υπήρξε ιδρυτής του μνημείου της Παναγίας της Κοσμοσώτειρας. Όπως αναφέρεται το τυπικό διασώθηκε σε *«πτωχή μοναστηριακή βιβλιοθήκη και πολύ μακράν ήμῶν κειμένης, ἥς το ὄνομα και το χειρόγραφον , ἐξ οὗ μετεγράφη το νῦν εκδιδόμενον τυπικόν, γνωρίσω τοῖς φιλίστορσι.»*

Ο Γεδεών εξέδωσε ορισμένα κεφάλαια από το τυπικόν. Αυτά τα κεφάλαια ήταν τα εξής: 9, 10, 11, 12, 13, 24, 25, 26, 27 και 28, και δεν τήρησε ποτέ την υπόσχεση που είχε δώσει, δηλαδή να εκδώσει όλο το τυπικό.

Ο L. Petit το 1908 σύμφωνα με ένα αντίγραφο του Γεδεών, το οποίο αφορούσε στο τυπικό της Κοσμοσώτειρας είχε εκδώσει το τυπικό στο περιοδικό του Ρωσικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Κωνσταντινούπολης. Με αφορμή τον Petit, γίνεται γνωστό ότι ο Γεδεών είχε στη κατοχή του μεταγεγραμμένο κείμενο- αντίγραφο του τυπικού. Ακόμη, το 1904 βρέθηκαν κάποια χειρόγραφα στη κατοχή του Κεφαλλονίτη ιερέα Νικόλαου Πολλάνη. Ένα από αυτά τα

χειρόγραφα ήταν: το χειρόγραφο του τυπικού και μαζί με αυτό ήταν άλλα 40 χειρόγραφα. Προς μεγάλη απογοήτευση του Petit, δε μπόρεσε να συνεχίσει την έρευνά του σχετικά με το τυπικό και το χειρόγραφο. Αναγκαστικά περιορίστηκε στις πληροφορίες που του έδωσε ο Γεδεών.

Μετά το θάνατο του Νικόλαου Πολλάνη, το 1905, τα χειρόγρατά του κατέληξαν στα χέρια του γιου του Ιωάννη. Δυο χρόνια μετά μέσω του Ιωάννη μεταφέρθηκαν τα χειρόγραφα στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας και πιο συγκεκριμένα στην Εθνική βιβλιοθήκη της Ελλάδας. Ωστόσο το χειρόγραφο, το οποίο μας παρέδιδε το τυπικό δεν είχε βρεθεί στη συλλογή του Πολλάνη. Βέβαια, υπήρξε η πληροφορία ότι το χειρόγραφο διασώθηκε σε μια βιβλιοθήκη.

Ο ιστορικός ο Ιωάννης Τζέτζης το 1895 αντέγραψε στην «Εφημερίδα των συζητήσεων» έναν κατάλογο χειρογράφων της μονής του Αγίου Γεράσιμου στη Κεφαλλονιά, όπου από τα επτά χειρόγραφα αναγράφονται τα έξι. Ένα από τα χειρόγραφα ήταν το τυπικό του Ισαάκιου Κομνηνού. Την ίδια διαδικασία επαναλαμβάνει το 1896 ο Σπύρος Λάμπρος. Από τα επτά χειρόγραφα που υπήρχαν στη βιβλιοθήκη, σήμερα υπάρχουν μόνο τρία. Ένα από αυτά τα τρία χειρόγραφα που σώθηκαν ήταν της μονής του Αγίου Γεράσιμου.

Το χειρόγραφο αποτελείται από τρία διαφορετικά μέρη. Το πρώτο μέρος του χειρογράφου αναφέρεται στα κείμενα του Θεοδωρήτου Κύρου και του Ιωάννου Ευχαϊτών. Ενώ στο τρίτο

μέρος αναφέρεται στα κείμενα του Θεόδωρου Προδρόμου. Και τέλος είναι το δεύτερο μέρος, το οποίο χωρίζεται σε επτά τετράδια με αριθμημένα τα φύλλα.

Κατά τον Γεδεών το βυζαντινό αυτό έγγραφο, τυπικό, αποτελούταν από ένα κεφάλαιο που χωριζόταν σε δύο μέρη. Ο ίδιος όμως για ευκολία των αναγνωστών διαίρεσε το τυπικό ανάλογα με το περιεχόμενο σε 54 κεφάλαια. Ο L. Petit προχωρώντας στην έκδοση ολόκληρου του κειμένου και με βάση πάλι το περιεχόμενο χώρισε και αυτός αυθαίρετα το τυπικό σε 119 κεφάλαια-παραγράφους (στο περιθώριο δίνει στα κεφάλαια-παραγράφους τίτλους στη γαλλική). Το κείμενο από το χειρόγραφο της Κεφαλλονιάς δεν έχει ούτε τίτλο, ούτε χωρίζεται σε μέρη, κεφάλαια ή τμήματα. Έχει μόνο τους τίτλους «περί βρώσεως τῆς τῶν Χριστουγέννων τεσσαρακοστῆς», «περί τοῦ λαμπρῶς την Κοίμησιν ἐορτάζειν», και «περί τῆς ἐλευθερίας τῆς σεβασμίας μονῆς». Αυτό μας δείχνει ότι το τυπικό στην αρχική του μορφή ήταν χωρισμένο σε κεφάλαια. Ο Κ. Μάναφης διακρίνει το τυπικό με βάση το περιεχόμενο σε 21 κεφάλαια- διατάξεις που τα συναντάς και σε άλλα τυπικά. Τυπικά: Πρόλογος, Περί τραπέζης και διαίτης, Περί νηστειῶν και ἁγίων τεσσαρακοστῶν, Περί ἐξαγορεύσεως και θείας κοινωνίας, Περί ἐνδυμενίας, Περί ἐργοχείρου και ἀργολογίας, Περί λουτροῦ, Περί τελέσεως τῶν μνημοσύνων, Περί αὐτοδεσπότης και ἀδουλώτου, Περί ἐκλογῆς τοῦ προεστῶτος, Περί τῶν διακονητῶν, Περί τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μοναχῶν, Περί

οικονομικῆς διαχειρίσεως, Περί τοῦ ἀβάτου, Περί ἀποκάρσεως, Περί ἀγενείων παίδων καὶ εὐνούχων, Περί ἀποταγῆς, Περί τῶν ἀσθενῶν, Περί ἐλεημοσύνης, Περί ὑπάρξεως ὑπηρετῶν, Περί γηροκομείων. Ὁ Ἰσαάκιος γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ τυπικοῦ του, χρησιμοποίησε κατὰ λέξεις σχεδόν τὸ τυπικὸ τῆς μονῆς Παναγίας τῆς Ευεργέτιδος τῆς Κωνσταντινούπολης. Στις διατάξεις περὶ διαίτης καὶ περὶ τῆς ἐν γένει πολιτείας τῶν μοναχῶν, οἱ οποίες καταλαμβάνουν τὸ μισό σχεδόν κείμενο τοῦ τυπικοῦ, καὶ ἄλλοτε νὰ το παραποιεῖ γιὰ νὰ το ἐντάξει στους δικούς του σκοπούς καὶ στόχους.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

Εικόνα 1
Ισαάκιος Κομνηνός

1. Ο ΣΕΒΑΣΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ ΙΣΑΑΚΙΟΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ

Ο Ισαάκιος Κομνηνός γεννήθηκε το 1093 και απεβίωσε το 1152. Ήταν το έκτο παιδί και τρίτοτοκος γιος του βυζαντινού

αυτοκράτορα Αλέξιου Α΄ Κομνηνού και της αυτοκράτειρας Ειρήνης Δούκαινας. Σε πολύ μικρή ηλικία του δόθηκε το αξίωμα του καίσαρα από τον πατέρα του.

Μια πολύ σπουδαία και ενδιαφέρουσα μορφή που υπήρξε στο Βυζάντιο αλλά και στην οικογένεια των Κομνηνών ήταν ο Ισαάκιος. Επίσης υπήρξε στρατηγός αλλά και γνώστης των γραμμάτων και της τέχνης, και είχε αφιερώσει το χρόνο του στην ποίηση, τη θεολογία, τη φιλοσοφία, και σε θρησκευτικά και κοινωφελή έργα. Έτσι ο Θεόδωρος Πρόδρομος τον αποκαλεί, ανάμεσα σε άλλα, ικανό «...και στρατηγείν άμα και επιστατείν ποιήμασι και φιλοσοφείν».

Όταν πέθανε ο πατέρας του, το 1118, έγινε μια σύγκρουση ανάμεσα στα δύο από τα τρία αδέρφια. Η σύγκρουση αυτή ήταν ανάμεσα στην πρωτότοκη ιστοριογράφο, Άννα και τον τριτότοκο Ιωάννη, ο Ισαάκιος τάχθηκε με το μέρος του αδελφού του. Γι' αυτό το λόγο άλλωστε ο Ιωάννης έδωσε στον Ισαάκιο το βαθμό του σεβαστοκράτορα. Τα δύο αυτά αδέλφια ήταν πολύ συνεργάσιμα και αγαπημένα. Όμως αυτό δεν κράτησε πολύ. Ο Ισαάκιος που ήταν ερωτευμένος με τη βασιλεία, και βλέποντας ότι τα αποτελέσματα της διακυβέρνησης του αδελφού του δε συμβάδιζαν με το ήθος και την παιδεία που είχε λάβει, ήθελε να πραγματοποιήσει το δικό του όραμα που είχε για την αυτοκρατορία. Έτσι οργάνωσε συνωμοσία ενάντια στον αδελφό του, ο οποίος έλειπε σε εκστρατεία κατά των Τούρκων και απέβλεπε στην κατάληψη του θρόνου.

Όταν όμως κατάλαβε ο Ιωάννης αυτή του τη λαχτάρα, προκειμένου να γλυτώσει τη φυλάκιση ο Ισαάκιος πήγε για αρκετά χρόνια στην Ανατολή. Εκεί ζήτησε από διάφορους φίλους του βοήθεια να ανατρέψει τον αδερφό του Ιωάννη και να περιβληθεί ο ίδιος την πορφύρα. Κάποιοι απ' αυτούς ήταν ο Δούκας της Τραπεζούντας, ο Εμίρης της Καππαδοκίας, ο Πρίγκιπας της Αρμενικής Κιλικίας, ο Σουλτάνος του Ικονίου και ο Λατίνος βασιλιάς της Ιερουσαλήμ, όμως δεν πέτυχαν οι προσπάθειές του.

Όταν ο Ιωάννης σταμάτησε τους πολέμους στην Ανατολή, με μεγάλη χαρά δέχτηκε τον Ισαάκιο με τον γιο του στην αυτοκρατορική αυλή της Κωνσταντινούπολης. Τον επόμενο κιόλας χρόνο μπλέχτηκε πάλι σε μηχανορραφίες για την κατάληψη του θρόνου, με αποτέλεσμα να εξοριστεί το 1140 στην Ηράκλεια του Πόντου. Μετά τον αιφνίδιο θάνατο του αδελφού του Ιωάννη Β' το 1143 τον θρόνο κατέλαβε ο ανιψιός του Εμμανουήλ Γ' αφήνοντας έτσι για μια ακόμη φορά τις φιλοδοξίες και τα όνειρα του Ισαάκιου ανεκπλήρωτα.¹

Ο Εμμανουήλ αφού συγχώρησε τον θείο του και αφού τον γλίτωσε από την εξορία, τον κράτησε κοντά του με τον ίδιο τίτλο που είχε, δηλαδή του σεβαστοκράτορα. Ακόμη ο Εμμανουήλ πήρε μαζί του τον Ισαάκιο στην πρώτη εκστρατεία

¹Βλ. Ιερός Ναός Αγίας Βαρβάρας. *Ιερός Ναός Παναγίας Κοσμοσώτειρας (ΙΒ' αι.)*, στο:

<http://www.inagvarvaras.gr/2018/08/10/%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF>
(δημοσιεύτηκε στις 10/08/2018)

του εναντίον των Σελτζούκων. Την περίοδο της εκστρατείας, η στάση του Ισαάκιου απέναντι στο νέο αυτοκράτορα και ανιψιό του δεν ήταν ολότελα φωτισμένη. Όταν διαδόθηκε από μια λάθος φήμη ότι είχε σκοτωθεί ο Εμμανουήλ, ο Ισαάκιος αμέσως έσπευσε να αυτοανακηρυχθεί αυτοκράτωρ. Αλλά όταν γύρισε πίσω ο Εμμανουήλ, κάθε ελπίδα που είχε ο Ισαάκιος να γίνει αυτοκράτορας εξανεμίστηκε. Έτσι αφού αποδέχτηκε αυτή τη κατάσταση, αποφάσισε να ακολουθήσει το δρόμο προς την ένωση με το Θείο.

Παίρνοντας το παράδειγμα των γονιών του και του αδερφού του, και ενώ η υγεία του είναι κλονισμένη αποφάσισε να ιδρύσει ένα μοναστήρι. Αναλογίζεται τον θάνατο που πλησιάζει και αναπολεί τη ζωή του που είναι συνυφασμένη με συνομωσίες και παράνομες πράξεις και έτσι αποφασίζει να μεριμνήσει για τη σωτηρία της ψυχής του και να αναπτύξει τις πνευματικές του δραστηριότητες. «...αλλ' ὥσπερ διατελέσας τον παρελθόντα του βίου μου διάυλον οἶα περ ἄγονον και ἀναίσθητον βλάστημα, οὐδέποτε μόγις της μακράς ἀμυδρώς και χειρίστης συνήθειας ἀνένευσα ὡς ἐκκάρου βαθέος της ἀγνωσίας... προς κουφισμόν τινά και συγχώρησιν των ἀπείρων ἀπειράκις ἀμαρτημάτων μου... ιερὸν της θεομήτορος ἐκαίνισα συν θεῷ φροντιστήριον...».²

Η ίδρυση της Κοσμοσώτειρας στη συγκεκριμένη τοποθεσία πέρα από την εκκλησιαστική σημασία είχε συγχρόνως και

²Βλ. Ιερά Μητρόπολις Αλεξανδρουπόλεως. *Ο σεβαστοκράτορας Ισαάκιος Κομνηνός*, στο: <http://imalexandroupolis.blogspot.com/1977/09/blog-post.html>

πολιτικοοικονομικό και στρατιωτικό χαρακτήρα. Η θέση της δίπλα στην Εγνατία οδό και κοντά του Δέλτα του Έβρου διαλέχτηκε ακριβώς για τους λόγους αυτούς. Έτσι στα βόρεια και στα δυτικά υψώματα αυτής της περιοχής και της εύφορης νότιας πεδιάδας έρχεται ο Ισαάκιος και χτίζει μια οχυρωμένη μονή χρησιμοποιώντας για την οικοδόμησή της τίποτα που να μην έχει αγοράσει, απηχώντας τις λαϊκές αντιλήψεις για την Κατάρρα, και την αντίστοιχη θεϊκή αποδοκιμασία, που συνοδεύει τη χρήση κάθε κλεμμένου αντικειμένου ή υλικού, όπως εκφράζεται στις παραδόσεις του ελληνικού λαού.

1.1. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

Εικόνα 2 Η μονή κατά την αρχαιότητα

Στις Φέρες εντοπίζεται το μοναστήρι αυτό, όπου είναι 28 χιλιόμετρα ανατολικά της Αλεξανδρούπολης. Οι Φέρες από ιστορικές πηγές είναι κτισμένες στην πλαγιά ενός πευκόφυτου λόφου, όπου είναι κτισμένη η εκκλησία της Αγίας Παρασκευής, και στο νότιο μέρος βρίσκεται μια μεγάλη πεδιάδα, που φτάνει μέχρι τον Έβρο ποταμό και φέρνει το τούρκικο όνομα Γκιαούρ-Αντάς.³ Η περιοχή βρισκόταν στη διασταύρωση των δυο αρτηριών της Εγνατίας οδού και ήταν ο τελευταίος σταθμός της εγκάρσιας οδού, παράλληλη προς το κάτω ρεύμα του ποταμού Έβρου με κατεύθυνση την Κωνσταντινούπολη, και γι' αυτό είχε λόγω της θέσης του ιδιαίτερη στρατιωτική σημασία. Το μέρος ήταν ευνοϊκό για σκοπούς πολεμικούς και κυρίως για τη στρατοπέδευση των στρατευμάτων. Συνόρευε με τα οχυρά της Τραϊανούπολης και της Αίνου, με την οποία συνδεόταν η πεδιάδα του Γκιαούρ-Αντά με εύκολο τρόπο. Οι παράκτιες πόλεις της Θράκης συνδεόταν με την ορεινή περιοχή μέσω της Εγνατίας οδού που ερχόταν από τα Κουμουτζηνά, τη σημερινή Κομοτηνή.

Από την παλαιολιθική εποχή, η περιοχή φαίνεται ότι ήταν κατοικήσιμη, και αυτό φαίνεται από τις κεραμικές και επιγραφικές ανακαλύψεις. Ο Ηρόδοτος κάνει αναφορά στην περιοχή του Δορίσκου Φερών κατά την καταμέτρηση των στρατιωτών από τον Ξέρξη. «Ὁ δε Δορίσκος ἐστὶ τῆς Θρηίκης

³Βλ. Καραμάτσκος, Δ., *Ιστορία των Φερών από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, στο: <http://karamatskos.blogspot.com/2015/04/blog-post.html> (δημοσιεύτηκε στις 13/05/2015)

αιγιαλός τε και πεδίων μέγα, δια σε αυτοῦ ρέει ποταμός μέγας Ἐβρος... Ἐδοξε ὡν τῷ Ξέρξῃ ο χώρος εἶναι ἐπιτήδεος ἐνδιατάξαι τε και ἐξαριθμῆσαι τόν στρατόν· και ἐποίηε ταῦτα». Το τείχος του Δορίσκου ἔχει εντοπιστεῖ 4 χλμ Ν.Δ. των Φερών.⁴

Μετά από τους περσικούς πολέμους και για να αποκτήσουν οι Θρακικοί ηγεμόνες δικαιοδοσία, η περιοχή συμμετείχε στην Αθηναϊκή συμμαχία. Στη συνέχεια ολόκληρη η περιοχή ήταν τμήμα του θρακικού βασιλείου των Οδρυσών και ἔπειτα του βασιλείου της Μακεδονίας. Οι Ρωμαῖοι το 46 μ.Χ. κατέλαβαν την περιοχή και ο αυτοκράτορας Τραϊανός στις αρχές του 2^{ου} αιώνα ἔκτισε την Τραϊανούπολη.

Στα χρόνια του Νέρωνος, και συγκεκριμένα μεταξύ 59 και 63 μ.Χ., χρονολογείται μιλίARIO (οδομετρική επιγραφή που μετράει μίλια), που ὀρίζε την απόσταση μεταξύ της αρχαίας εγκαταστάσεως στην περιοχή των Φερών και της Περίνθου (στη θάλασσα του Μαρμαρά). Ἄλλη οδομετρική επιγραφή αναφέρεται στον αυτοκράτορα Γάιο Ιούλιο Ουήρο Μαξιμῖνο (235-238 μ.Χ.) και στον γιό του. Σύμφωνα με την συμπλήρωση που προτάθηκε, γιατί ήταν ημικατεστραμμένη, υποδηλώνει ὅτι κατά την περίοδο αυτήν η περιοχή ανήκε στην «χώρα» της Αἴνου.

Το ἔτος 6.660 από κτίσεως κόσμου κατά την 15^η Ἰνδικτιώνα, δηλαδή από 1^{ης} Σεπτεμβρίου 1151 μέχρι 31^{ης} Αυγούστου 1152 μετά Χριστόν. Με εμπειρία κτήτορος, αφού σε νεαρότερη

⁴Βλ. Καραμάτσκος, Δ., *Ιστορία των Φερών* ὁ.π.

ηλικία είχε ανακαινίσει ριζικά την Μονή της Χώρας και τον Ναό του Αγίου Στεφάνου του Αυρηλιανού στην Κωνσταντινούπολη, έπειτα από σκέψη για την ματαιότητα των εγκοσμίων και με την άδεια του αυτοκράτορα και ανιψιού του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού έρχεται κοντά στις εκβολές του Έβρου τον οποίο ονομάζει Μαρίτζα, και στον τόπο αυτό που ήταν γεμάτος φίδια και σκορπιούς και που λεγόταν βηρός, δηλαδή βαλτόνερα, οικοδομεί με βαθιά ευλάβεια ένα ολόκληρο οχυρωμένο μοναστηριακό συγκρότημα, το οποίο παίρνει από την περιοχή το όνομά του: "Μονή της Βήρας, Παναγία η Κοσμοσώτειρα", για την οποία δαπάνησε μεγάλο μέρος της περιουσίας του επιβλέποντας ο ίδιος τη κατασκευή της.

Ο Ισαάκιος δε χάρηκε πολύ το δημιούργημα του, αφού το 1152 πέθανε και ετάφη στο μοναστήρι.

Από πηγές αναφέρεται ότι ο Ανδρόνικος Α΄ Κομνηνός ως αυτοκράτορας, και ενώ ήταν σε κυνηγετική εξόρμηση, πέρασε από τη Κοσμοσώτειρα το 1183 και προσκύνησε τον τάφο του πατέρα του.

Η θέση της Βήρας αποδεικνύει την στρατηγική διορατικότητα του Ισαάκιου. Το μοναστήρι ήλεγχε τόσο την Εγνατία οδό, όσο και τη ναυσιπλοΐα του ποταμού, ο οποίος αποτελούσε την εποχή εκείνη μεγάλη εμπορική αρτηρία. Η στρατηγική του θέση όμως, σε συνδυασμό με τις συνεχείς συγκρούσεις κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο, μετατρέπουν τη μονή σε κάστρο μόλις 200 χρόνια μετά την ίδρυσή της.

Αξιοσημείωτο γεγονός στην ιστορία της μονής σημειώθηκε το 1195 όταν συνελήφθη και τυφλώθηκε εκεί ο εκθρονισθείς αυτοκράτορας του Βυζαντίου Ισαάκ Β΄ Άγγελος.

Μετά την άλωση της Πόλης το 1204 το μοναστήρι πέρασε στα χέρια του Γάλλου Γοδεφρείδου Βιλλεαρδουίνου ο οποίος είχε πάρει ένα μεγάλο κομμάτι της Θράκης ως φέουδο με πρωτεύουσα τη Μαξιμιανούπολη (Μοσυνούπολη). Ο Φράγκος αυτός ήταν ιστορικός και έγραψε το περίφημο «Χρονικό της κατάκτησης της Κωνσταντινουπόλεως» που θεωρείται το πρώτο πεζό κείμενο στη γαλλική γλώσσα και το οποίο αναφέρεται στο μοναστήρι της Κοσμοσώτειρας.

Η Βήρα δεν έμεινε για καιρό στα χέρια των Φράγκων. Το 1205 την κατέλαβε ο τσάρος των Βουλγάρων Καλογιάννη Ιβάν Α΄ Ασέν και αργότερα ξαναπέρασε στη δικαιοδοσία των Βυζαντινών. Το 1246 ο αυτοκράτορας της Νίκαιας Ιωάννης Βατάτζης στάθμευσε στη Βήρα η οποία ήταν ήδη Βυζαντινή κτήση.

Η οικογένεια του Σουλτάνου του Ικονίου Αζατίν του Β΄ τέθηκε σε ομηρία το 1268 από τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Παλαιολόγο. Όταν έμαθε η σύζυγος του για τον θάνατο του άνδρα της απελπίστηκε, και μέσα στην απελπισία της έπεσε από τον πύργο δίπλα στην πύλη του τείχους και σκοτώθηκε. Γι' αυτό το λόγο, σύμφωνα με τον Hammer η πύλη πήρε την ονομασία «Άννα Καπουσού», δηλαδή «Πύλη της Μητέρας».

Το μοναστήρι, όπως και άλλα πολλά μοναστήρια της αυτοκρατορίας, την περίοδο των Παλαιολόγων, ενισχύθηκε και χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή. Το 1341 και επί αυτοκρατορίας Ιωάννη VI Κατακουζηνού (1347-54) την υπεράσπιση της μονής είχαν αναλάβει οι μοναχοί και οι αγρότες. Η μονή εγκαταλείφθηκε από τους μοναχούς μέχρι την παραίτηση του Κατακουζηνού 1354. Το 1355 χαρακτηρίζεται η μονή της Βήρας από τον αυτοκράτορα Ιωάννη Κατακουζηνό ως «φρούριον τι καρτερώτατον παρά τον Έβρον». Η περιοχή έπαθε πολλές μεγάλες καταστροφές από τους Βουλγάρους το 1323 και από τους Οθωμανούς το 1331 κατά τις επιδρομές του στα εδάφη της Θράκης μολονότι ήταν φρούριο καρτερώτατον.

Ο Ιωάννης Κατακουζηνός όταν εγκατέλειψε το Διδυμότειχο στις 5 Μαρτίου το 1342 άφησε το στρατό του να στρατοπεδεύσει κοντά στη Βήρα και επειδή οι μοναχοί κατοικούσαν στο φρούριο δεν επιτέθηκε εναντίον των τειχών που περικλείαν την Βήρα. Εξάλλου ο Ιωάννης Βατάτζης κατέλαβε τον οικισμό. Ο στόλος του Ομούρ πασά το χειμώνα του 1342/43 αγκυροβόλησε στον Έβρο κοντά στη Βήρα. 300 άτομα του πληρώματός του έπαθαν κρυοπαγήματα λόγω του μεγάλου ψύχους. Το φρούριο Βήρα περιήλθε στην κυριότητα του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου το 1355. Την εποχή αυτή εξαιτίας των πολέμων και των ληστρικών επιθέσεων η αντρική μονή μετατράπη σε οχυρωμένο οικισμό με αγροτικό πληθυσμό προερχόμενο από τη γύρω περιοχή.

Το μοναστήρι λειτούργησε μέχρι τα μέσα του 14^{ου} αιώνα. Γύρω στα 1355 οι χωρικοί που είχαν καταφύγει στον οχυρωμένο του περίβολο εγκαταστάθηκαν μονίμως, αναγκάζοντας τους μοναχούς να το εγκαταλείψουν.

Υπάρχουν δύο εκδοχές για την κατάληψη της Βήρας από τους Τούρκους. Η πρώτη εκδοχή αναφέρεται ότι το 1357 ο Σουλεϊμάν πασάς γιος του σουλτάνου Οχράν κυρίευσε τη Βήρα, και η δεύτερη και η πιο πιθανή μετά τη νίκη των Οθωμανών από τους Λαλά Σαχίν Πασά και Γαζή Αχμέτ Εβρενός επί των Σερβών στη μάχη του Έβρου.

Μετά τη μάχη της Μαρίτζας το 1371 η Βήρα πέφτει οριστικά στα χέρια των Οθωμανών. Τα κτίσματα της μονής και τα τείχη κατεδαφίζονται και η εκκλησία μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος. Ο ναός 200 χρόνια περίπου από την ίδρυσή του μετατρέπεται σε τζαμί του Σουλεϊμάν και γίνονται αρκετές εσωτερικές και εξωτερικές παρεμβάσεις, χτίζονται μιναρέδες, καταστρέφονται οι μοναδικές τοιχογραφίες και επικαλύπτονται με σοβά, κλείνονται πολλά παράθυρα και ανοίγματα για να αλλάξουν τον προσανατολισμό του ναού προς την Μέκκα.

Το 1433 έχουμε αναφορές για τη Βήρα από τον Bertrandon de la Proquiere όταν βρέθηκε στην περιοχή στο πλαίσιο των επισκέψεων του στην Εγγύς Ανατολή. Γύρω από την ενισχυμένη ακρόπολη υπήρχε μια μικρή τουρκική πόλη με την εκκλησία να έχει μετατραπεί ήδη σε μουσουλμανικό τέμενος.

Το 1699 ένας άλλος ταξιδιώτης ο Robert de Dreux αναφέρει το μουσουλμανικό τέμενος ως Χριστιανική εκκλησία.

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας η Βήρα αναφέρεται ως Φέρε, Φερετζίκ (παλαιά μικρή Φέρε), ενώ από τον 13^ο ως 18^ο αιώνα, από τους βυζαντινούς και λατίνους ιστοριογράφους αναφέρεται ως Βήρα. Κάποιοι Ευρωπαίοι περιηγητές την αναφέρουν ως Pertinentia de Vira δηλαδή μικρή διοικητική ενότητα. Ο Celini (1582) γράφει ότι, όταν πέρασε από τη Βήρα, βρήκε κατάλυμα σε ένα Κερβάνσαράιν (kervansaray). Ο Cavazza (1591), πέρασε το ποτάμι, έφαγε και αναπαύθηκε στη Βήρα στη σκιά κάρων. Ο Bernardo (1591) βρήκε κατάλυμα σε ειδικά διαμορφωμένο διαμέρισμα, που προορίζονταν για σημαντικές προσωπικότητες, στο Κερβάνσαράι του Ιμπραήμ Πασά. Οι περιηγητές που επισκέπτονται αναφέρουν ότι οι κάτοικοι μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα χρησιμοποιούσαν παράλληλα με τις Τουρκικές ονομασίες και το όνομα «Βήρα», όπως ο A. Viques Nel, που επισκέπτεται την πόλη το 1868, στη φυσική και γεωλογική του γραφή την αναφέρει ως Βήρα και όχι Φερετζίκ ή Φέρες.⁵

Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων η πόλη πέρασε στην αρχή στα χέρια των Βουλγάρων που γκρέμισαν το μιναρέ και τα περισσότερα Οθωμανικά κτίρια και ξαναέκαναν την Κοσμοσώτεια εκκλησία.

⁵Βλ. Καραμάτσκος, Δ., *Ιστορία των Φερών* ό.π.

Οι Βούλγαροι προσπάθησαν να εκβουλγαρίσουν τον πληθυσμό των Φερών με βίαια μέτρα και εξοντώσεις. Με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου, τον Οκτώβριο του 1913 η Δυτική Θράκη παραχωρήθηκε στους Βουλγάρους και μεγάλος αριθμός του πληθυσμού από τις Φέρες αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τις εστίες του και να καταφύγει στην Αίνο και στη Καβάλα. Την περίοδο αυτή καταστράφηκε και ο ναός του Αγίου Νικολάου.

Ο μεγάλος Ρώσος βυζαντινολόγος Θεόδωρος Ουσπένσκι το 1907 ήταν ο πρώτος που ταύτισε τον βυζαντινό ναό στις Φέρες με την Κοσμοσώτεια που περιγράφεται στο τυπικό του Ισαακίου.

Η Δυτική Θράκη τίθεται σε διασυμμαχική Διοίκηση (1919-1920) μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, τον κύριο λόγο είχαν οι Γάλλοι, και στις διαπραγματεύσεις στο συνέδριο ειρήνης του Παρισιού θέλησαν να πετύχουν την απόδοση της περιοχής στην Ελλάδα. Η απελευθέρωση έγινε και ο ελληνικός στρατός έφθασε στις Φέρες στις 16 Μαΐου 1920.

Εικόνα 3 Εργασίες αποκατάστασης της μονής

Το 1926 η Ελληνική Αρχαιολογική εταιρία προέβη σε εργασίες αποκατάστασης του ναού στις οποίες μετείχε και ο Αναστάσιος Ορλανδός που έκανε σχετική δημοσίευση το 1933.

Το 1940 άρχισαν οι εργασίες συντήρησης, στις εσωτερικές επιφάνειες των τοίχων του ναού από ορισμένο ύψος και πάνω, καθώς και οι επιφάνειες των θόλων σήμερα μετά την αφαίρεση του σοβά διακρίνονται δύο επισκοπικές πομπές που καταλήγουν στις επισκοπικές μορφές του ιερού.

Ο ναός πήρε τη σημερινή του μορφή μετά από εργασίες ανασύλωσης και επισκευές που πραγματοποιήθηκαν, οι εξωτερικοί τοίχοι αποκαταστάθηκαν από τις πολλές ζημιές που είχαν υποστεί, οι κίονες δέθηκαν με χαλύβδινα στεφάνια και επίσης αντικαταστάθηκε η στέγαση του τρούλου με νέο μολύβδινο σκέπαστρο.

Ο μητροπολίτης Αλεξανδρουπόλεως Ιωακείμ έκανε επισήμως τα νέα θυρανοίξια της εκκλησίας σύμφωνα με την εντοιχισμένη επιγραφή στο υπέρθυρο της κυρίας εισόδου. Από τότε λειτουργεί ως χριστιανικός ναός. Τα τελευταία χρόνια είναι η επίσημη έδρα του Παγκοσμίου Σωματίου Θρακών.

Εικόνα 4 Η σημερινή μορφή του ναού

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΥΠΙΚΟ

[illegible]

2. ΤΟ ΤΥΠΙΚΟ

Ο σεβαστοκράτορας Ισαάκιος Κομνηνός, όπως έκαναν η μητέρα του Ειρήνη Δούκαινα και ο αδελφός του Ιωάννης, συνέταξε και αυτός Τυπικό της μονής που αποτελούσε τον κανονισμό λειτουργίας της και βρέθηκε από τον Θρακιώτη καθηγητή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης που διδάσκει «Βυζαντινή και Νεοελληνική Φιλολογία» με διεθνή ακτινοβολία και προβολή κ. Γεώργιο Παπάζογλου στα χέρια ενός ιερέα στην Κεφαλλονιά.

«Τυπικό ἐμοῦ του [σεβαστοκράτορος] Ἰσαακίου και γιουοῦ τοῦ μεγάλου βασιλιᾶ κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ για το νεοσύστατο μοναστήρι που ἐγκαινιάσθηκε την δεκάτη πέμπτη ἰνδικτιώνα τοῦ ἑξακιχλιοστοῦ ἑξακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ ἔτους, στο ὁποῖο μοναστήρι ὑπάρχει και το ψηφιδωτό εἰκόνισμα τῆς κοσμοσωτείας και Θεομήτορος και τῆς σε πολλές περιστάσεις εὐεργετιδός μου· ὁ τόπος στον ὁποῖον οἰκοδομήθηκε αὐτό ἐδῶ το θεῖο φροντιστήριον ἦτο προηγουμένως ὀλότελα ἔρημος ἀπό ἀνθρώπους και ἄλλα κτίσματα, ἦτο γεμάτος φίδια και σκορπιούς και γενικά τόπος δύσβατος και γεμάτος με κάθε εἶδους ἄγρια βλάστηση. Το παρόν, λοιπόν, τυπικό περιέχει και ὀρίζει σύν Θεῷ την θέλησή μου και την φροντίδα για τοῦτο το μοναστήρι, τα ὁποῖα βεβαίως αν και ἴσως ὄχι ὅλα ἔχω ἐκθέσει

στην τελευταία και μυστική διαθήκη μου, θέλοντας να μένουν αυτά αναλλοίωτα και άπαρασάλευτα στους αιώνες».⁶

Με αυτό κανόνιζε με κάθε δυνατή λεπτομέρεια ολόκληρη την εσωτερική ζωή, τους κανονισμούς αλλά και την δραστηριότητα των μοναχών της.

Από αυτό αντλούμε πολλές πληροφορίες για το είδος και τη διάταξη των κτισμάτων της μονής, αλλά και την ανάπτυξη του οικισμού γύρω από αυτήν.

Το κείμενο του τυπικού σε γενικές γραμμές ακολουθεί το τυπικό της μονής της ευεργέτιδος στην Κωνσταντινούπολη, μας αποκαλύπτει εντελώς διαφορετική μια ποιητική διάσταση της προσωπικότητας του Ισαάκιου Κομνηνού και συγχρόνως φιλοσοφική.

Πίσω από τον πολιτικό, διπλωμάτη και στρατηγό, κρύβεται ένας ευαίσθητος καλλιτέχνης που η αισθητική του έκφραση αναζητά διαρκώς την αρμονία σε πρόσωπα και πράγματα, χωρίς να λησμονεί την πραγματικότητα της ζωής «Ικανός και στρατηγείν άμα και επιστατείν ποιήμασι και φιλοσοφείν».

2.1. ΚΟΙΝΟΒΙΑΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

Το μοναστήρι ήταν κοινοβιακό με κανόνες κοινοβίου, και έπρεπε οι μοναχοί να τρώνε σε τράπεζα όλοι μαζί το ίδιο φαγητό, να πίνουν το ίδιο κρασί, να φορούν τα ίδια ρούχα και

⁶Βλ. Παπάζογλου, Γ. (1994). *Τυπικόν Ισαάκιου Αλεξίου Κομνηνού της μονής Θεοτόκου της Κοσμοσώτειρας (1151/52)*, κεφάλαιο 1, σελ. 177

παπούτσια, χωρίς εξαίρεση ούτε για τον ηγούμενο, μόνο για τους αρρώστους μοναχούς μπορούσε να κανονιστεί ιδιαίτερη δίαιτα. Ο αριθμός των μοναχών οριζόταν σε πενήντα για την υμνωδία και εικοσιτέσσερις ακόμα, για τα διάφορα διακονήματα της μονής συνολικά 74.

Αυστηρός και έμπειρος ο σεβαστοκράτορας, όριζε πως οι μοναχοί δεν έπρεπε να είναι ευνούχοι, αλλά άνδρες όχι κάτω των 30 χρονών.

Νέοι κάτω των 24 ετών δεν έπρεπε να αναστρέφονται στο μοναστήρι έστω κι αν ήταν συγγενείς του ηγούμενου ή των μοναχών. Σε κάθε κελί θα έμεναν δύο μοναχοί, για ορισμένους όμως μπορούσε να διατάξει ο ηγούμενος να μείνουν ένας-ένας.

Ειδική αναφορά γίνεται στα ρούχα που δίνονται από την μονή στους μοναχούς, μανδύες, φανέλες και υποδήματα που δεν έπρεπε να είναι καινούρια και οπωσδήποτε δεν έπρεπε να είναι πολυτελή.

Επίσης, οι μοναχοί έπρεπε να υπακούουν τον ηγούμενο και να μοιράζουν το περίσσειμα της τραπέζης (πρόκειται για την κοινή κοινοβιακή τράπεζα των ορθοδόξων μονών) κάθε ημέρας σε φτωχούς, στην πύλη του μοναστηριού, ενώ οι προσφορές σε τρόφιμα αναβαθμίζονται τις ημέρες των εορτών. Η φιλανθρωπία αυτή αποσκοπεί στην εξασφάλιση της επουράνιας βασιλείας,

σύμφωνα με ένα σχήμα γνωστό στη βυζαντινή θρησκευτική σκέψη.⁷

Τα φαγητά έπρεπε να μοιράζονται μόνο σε άντρες γιατί η προσέλευση των γυναικών στο περίβολο της μονής θα αποτελούσε απειλή για τους μοναχούς λόγω της ανθρώπινης φύσης τους. Η είσοδος των γυναικών στο ναό της Κοσμοσώτειρας, για να προσκυνήσουν και να προσευχηθούν ανεμπόδιστα, επιτρεπόταν μόνο τρεις φορές τον χρόνο και κατά τις γιορτές της Κοιμήσεως, του Ευαγγελισμού και της Γεννήσεως της Θεοτόκου.

Ο ηγούμενος φρόντιζε οι γυναίκες να εισέρχονται από την ανατολική πύλη, για να μην συναντιούνται με τους μοναχούς και να οδηγούνται από τον εκκλησιάρχη στο ναό για να προσκυνήσουν. Μετά την απόλυση της θείας λειτουργίας δεν έμενε καμία γυναίκα και για κανένα λόγο στον περίβολο του μοναστηριού εκτός εάν ο ηγούμενος επέτρεπε σε κάποιο μοναχό να συναντηθεί με κάποια γυναίκα η οποία αποδεδειγμένα ήταν συγγενής του.

Διανομή αγαθών στις γυναίκες επιτρεπόταν μόνο κατά την πανήγυρη του Μοναστηριού, στην επέτειο της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και κατά την επέτειο του μνημόσυνου του.

Κατά τις άλλες όλες και κάθε είδους γιορτές, απαγορευόταν παντελώς η είσοδος των γυναικών στο ναό.

⁷Βλ. Βαρβούνης, Μ., *Όψεις της καθημερινής ζωής του 12^{ου} αιώνα στη Θράκη με βάση το τυπικόν της μονής της Κοσμοσώτειρας*, σελ.206 στο: <https://www.laographiki.gr/opseis-kathimerinis-zois.pdf> (δημοσιεύτηκε το 2011)

Οι μοναχοί εξέλεξαν αδέκαστα και αμερόληπτα τον ηγούμενο και στη συνέχεια η χειροτονία γινόταν από τον μητροπολίτη Τραϊανουπόλεως. «Ἐπειτα να κληθεῖ αὐτός που προκρίθηκε για την ἡγουμένη να εἰσέλθει στο ἅγιο βῆμα, μετὰ το τρισάγιο και τα τροπάρια “ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς”, “δόξα”, “Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ και ἴδε”, “και νῦν”, “μονογενές ὁμοούσιε τῷ πατρί σου και τῷ πνεύματι”, και ἀφοῦ πεῖ τριάντα φορές το “Κύριε ἐλέησον” και κάμει τρεῖς βαθιές γονυκλισίες μπροστά στην ἁγία τράπεζα, να πάρει ἀπό ἐκεῖ το τυπικό κι την βακτηρία, ἐνῶ ὅλοι θα ἀναφωνοῦν το “ἄξιος”. στην συνέχεια να βγεῖ ἀπό το ἱερό βῆμα, να καθήσει στην θέση που ἔχει ὀρισθεῖ για τον ἡγούμενο και ὅλοι να προσέρχονται και να τον ἀσπάζονται ὡς πατέρα. Ἀρκοῦν αὐτά για την ἐκλογή και για την προχείριση τοῦ ἡγουμένου, ἐξάλλου και πιο πριν εἶχαμε μιλήσει ἀρκετά για το ἴδιο θέμα.»⁸

Ο ηγούμενος της μονῆς ἦταν πανίσχυρος μέσα στο μοναστήρι καθώς δεν υπήρχε Ἐφορος της μονῆς.

Εἶχε δικαίωμα να ἔχει πλοιάρια στη Μαρίτζα για να μεταφέρονται οι μοναχοί στην Αῖνο αλλά και για να αλιεύουν.

Επειδή υπήρχαν πολλά και μεγάλα ψάρια στον ποταμό Σαμία στα πρόθυρα σχεδόν του Νεοκάστρου, ὀφείλε ο ηγούμενος να φροντίζει για την φύλαξη και την προστασία του ποταμοῦ ὥστε να μην αλιεύονται τα ψάρια ἀπό ἄλλους αλιεῖς.

⁸Βλ. Παπάζογλου, Γ., (1994). *Τυπικόν Ισαάκιου* ὁ.π., κεφάλαιο 33, σελ. 185

Ως οικονόμο, ο ηγούμενος και μερικοί μοναχοί που υπερείχαν μέσα στην αδελφότητα, εξέλεξαν εκείνον που η ζωή του αποτελούνταν από καλές πράξεις, καλούς λόγους και πολλές πνευματικές αρετές. Η χειροτονία και η εγκατάσταση του οικονόμου τελείτο από τον ηγούμενο καθώς και η χειροτονία όλων των διακονητών. Ο οικονόμος μπορούσε να εκλεγεί και ηγούμενος αν εκτελούσε με ευλάβεια τα καθήκοντά του και αν είχε γνώση και πείρα στην ποιμαντική των ψυχών.

Τυχόν προβλήματα που ανάκυπταν λυνόταν με τις συνελεύσεις των μοναχών και αν η υπόθεση ήταν δυσεπίλυτη τότε οι μοναχοί μαζί με τον ηγούμενο απευθυνόταν στον Οικουμενικό Πατριάρχη έχοντας μαζί τους πάντα και κάποιο έγγραφο από τον εκάστοτε μητροπολίτη Τραϊανουπόλεως.

Το μοναστήρι σύμφωνα με τη θέλησή του Ισαακίου ήταν ελεύθερο από όλους και από όλα, αυτοδέσποτο και ιδιοδέσποτο, και δεν είχε ποτέ υπαχθεί σε βασιλική εκκλησιαστική, πατριαρχική, προσωπική, αρχοντική ή ιδιωτική δικαιοδοσία και χωρίς να ορίζει κανένα Έφορο της από τη γενιά του και τους κληρονόμους του.

Την διοίκηση και εποπτεία του είχε ο ηγούμενος ο οποίος και φρόντιζε για την είσοδο και έξοδο των μοναχών από την μονή, τα έσοδα και τα έξοδα της μονής.

Κατά τον Ισαάκιο ο ηγούμενος έπρεπε να φροντίζει να γράφονται με ακρίβεια τα έσοδα από τα κτήματα στα βιβλία της μονής «διά το εϋδηλον τῆς εισόδου και τῶν μοναζόντων το

ἀσκαδάλιστον». Επίσης σε περίπτωση ζημιάς από σεισμούς στο ναό έπρεπε να μεριμνά για την επισκευή του ώστε να μη ευτελίζεται η πολυτελής και ακριβή του διακόσμηση του. Ιδιαίτερες είναι οι αναφορές στη Θεία βοήθεια και σε Θεοσημίες που επισήμαναν τη συμφωνία της Θεοτόκου με το επιχειρούμενο έργο, επισφραγίζοντας την υπερφυσική συμπαράσταση προς τον κτήτορα του μοναστηριακού συγκροτήματος. Η κατά καιρούς βοήθεια της Παναγίας περιγράφεται ως «οιάπερ θησαυρός», θυμίζοντας μας τις κοινές στον ελληνικό λαό παραδόσεις για την εύρεση θησαυρών με υπερφυσική αποκάλυψη. Ο ίδιος ο Ισαάκιος διηγείται δύο περιπτώσεις φαινομένων που ερμηνεύει στο πλαίσιο αυτό: στην πρώτη, μια μέλισσα έκανε τη φωλιά της στο νεόδμητο άγιο βήμα, θυμίζοντας τις παραδόσεις για την υπόδειξη του σχεδίου της Αγίας Σοφίας από κατασκευές μελισσών, σύμφωνα με τις νεοελληνικές παραδόσεις. Στη δεύτερη, θεόσταλτο περιστέρι επισημαίνει τη Θεία υποστήριξη, σύμφωνα και πάλι με ανάλογες ελληνικές παραδόσεις περί Θεοσημιών.

Στα καθήκοντά του ήταν να μεριμνά ώστε οι κάτοικοι των χωριών κοντά στο μοναστήρι να μην τρώνε την Τετάρτη και Παρασκευή αβγό, τυρί και κρέας, τηρώντας τη νηστεία, που είναι σεβαστή μέχρι και σήμερα από τον ελληνικό λαό, αλλά και να συμμετέχουν στους όρθους και τις θείες λειτουργίες των Κυριακών και των μεγάλων εορτών του ετήσιου εορτολογικού

κύκλου «πάντας προσκαλουμένου τοῦ σημάντρου κατά το ἀπαραίτητον εἰς τὴν τῆς ἐκκλησίας αὐτῶν ἐπιφοίτησιν».⁹

Επίσης υπήρχαν και τρεις δοχειάριοι. Ο πρώτος φρόντιζε την φύλαξη των ιερών σκευών και επίπλων της μονής και γι' αυτό τον ονόμαζαν σκευοφύλακα. Ο δεύτερος φρόντιζε για τα χρήματα, τα έσοδα και τα έξοδα της μονής πάντα με την καθοδήγηση του ηγούμενου. Κατέγραφε λεπτομερώς τα χρήματα που διαχειρίζονταν και ανοιγόκλεινε το κιβώτιο με τα χρήματα παρουσία του ηγούμενου, του οικονόμου και του σκευοφύλακα για να μην υπάρχουν εμπόδια και υποψίες. Ο τρίτος δοχειάριος φρόντιζε να μοιράζει στους μοναχούς όλα όσα χρειάζονται (ρουχισμό, υποδήματα) και να φροντίζει για την διαμονή των επισκεπτών. Ακόμη απαραίτητος ήταν ο επιστημονάρχης, ο οποίος επέβλεπε τους μοναχούς στις ψαλμωδίες μέσα στο ναό και γενικά την συμπεριφορά τους μέσα στη μονή.

Την επίβλεψη του φαγητού και των μοναχών κατά την ώρα του φαγητού και γενικά της τράπεζας την είχε ο τραπεζοκόμος σε συνεργασία με τον κελλαρίτη ο οποίος διαβίβαζε τις προμήθειες των τροφίμων. Στο μοναστήρι υπήρχε πάντοτε μόνιμος γιατρός ο οποίος αμειβόταν σε ετήσια βάση, με ιατρικά εργαλεία που αγόραζε ο ηγούμενος μαζί με αμύγδαλα και ζάχαρη.

⁹Βλ. Βαρβούνης, Μ., *Όψεις της καθημερινής ζωής* ό.π., σελ. 232 στο: <https://www.laographiki.gr/opseis-kathimerinis-zois.pdf> (δημοσιεύτηκε το 2011)

2.2. ΓΙΟΡΤΗ ΤΗΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ

Εικόνα 5 Παναγία η Κοσμοσώτριά

«Το απόγευμα της γιορτής του Δεκαπενταύγουστου και την ημέρα που ακολουθεί, ορίζω να τελείται η γιορτή πιο λαμπρά από όλες τις άλλες και με φωταψίες και με τη συγκέντρωση

περισσοτέρων ιερέων και διακόνων, επειδή αυτή είναι η γιορτή των γιορτών και η πανήγυρης των πανηγύρεων».

Το απόσπασμα αυτό ανήκει στο «Τυπικόν» που συνέταξε ο κτήτορας της μονής Παναγίας Κοσμοσώτειρας ο Σεβαστοκράτωρ Ισαάκιος Κομνηνός και είναι μέρος της αναλυτικής περιγραφής του τρόπου που όρισε ο ίδιος για την απόδοση των τιμών στην Παναγία ανήμερα της γιορτής της.

Οι μοναχοί έπρεπε να τελούν ολονύκτια αγρυπνία και να ψάλουν παρακλητικό κανόνα για την ψυχή του. Επίσης να υπάρχουν μέσα στη νύχτα δυο αναγνώσματα, για μικρή ανάπαυση των μοναχών και για κατάνυξη. Στο τέλος της αγρυπνίας όλοι μαζί έπρεπε να ψάλουν «την τιμιωτέρα τῶν Χερουβίμ», μετά από αυτό να λένε εκατό φορές το «Κύριε Ἐλέησον» για την σωτηρία της ψυχής του και στη συνέχεια να γίνεται η απόλυση.

Ο ηγούμενος και ο οικονόμος της μονής την εσπέρα εκείνη έπρεπε να προσφέρουν αγαθά στους φτωχούς. Όριζε να συγκεντρώνονται στην πύλη του περιβόλου της μονής εκατό χωρικοί που είχαν ανάγκη και να παίρνει ο καθένας τους από ένα ψωμί ενός μοδίου, 16 νομίσματα, ένα ποτήρι κρασί και φρεσκομαγειρεμένο φαγητό για τη γιορτή αυτής της μέρας. «Ἄν χορτάσομε τις ψυχές αὐτῶν που πεινᾶνε θα λάβομε και ἡμεῖς πλουσιοπάροχα την ἄνωθεν τροφή ἀπό τον μισθαποδότη Θεό».

Ήριζε ακόμη να μοιράζονται στους 100 φτωχούς βρασμένα κουκιά και αν σε αυτό το μαγειρεμένο όσπριο προστεθεί, κατά τη κρίση του ηγούμενου, και ποταμίσιο ψάρι το οποίο ψαρεύεται στο ποτάμι που βρίσκεται πολύ κοντά στο μοναστήρι θα ήταν πολύ καλό και η προσφορά θα αναφερόταν προς το Θεό. Αν όμως ο ηγούμενος δεν κατόρθωνε κάτι τέτοιο, θα έδινε τυρί στους φτωχούς. Εκείνοι κάθονταν καταγής ο ένας πίσω απ' τον άλλον ή κυκλικά, για να διευκολύνεται η όλη διαδικασία, και αφού χόρταιναν σηκώνονταν όρθιοι και ύψωναν τα χέρια τους ψηλά στον ουρανό και έψαλαν για εκείνον σαράντα φορές το «Κύριε Ἐλέησον» ώστε να γίνουν όλα με την πρέπουσα ευταξία και κατάνυξη, και στη συνέχεια πήγαιναν στα σπίτια τους.

Όσον αφορά την ίδια τη μοναστηριακή τράπεζα, ο Ισαάκιος όρισε με λεπτομέρειες τις τροφές, αλάδωτες ή λαδερές, τα οστρακόδερμα και τα «λάχανα» που θα καταναλώνονται, μαζί με «τῷ κυμινάτῳ θερμῷ πόματι» και το ανάλογο κρασί.¹⁰

Ήριζε στο τυπικό οι μοναχοί να μη σταματήσουν ποτέ, ούτε να αλλάξουν ποτέ τη συνήθεια που θα γίνεται την ημέρα της γιορτής.

¹⁰Βλ. Βαρβούνης, Μ., *Όψεις της καθημερινής ζωής* ό.π., σελ. 209 στο: <https://www.laographiki.gr/opseis-kathimerinis-zois.pdf> (δημοσιεύτηκε το 2011)

Εικόνα 6 Εικόνα της Θεοτόκου

Την ημέρα της γιορτής της Κοιμήσεως, οι ιερείς και οι διάκονοι με τις ιερατικές τους στολές, ο ηγούμενος να βαστά το ευαγγέλιο στα χέρια του, και κάποιοι την εικόνα της Θεοτόκου, και τον ιερό σταυρό σχηματίζοντας λιτανευτική πομπή έπρεπε να βγαίνουν από το ναό και να προχωρούν στην πύλη του περιβόλου με την ανάλογη φωταψία, να πηγαίνουν μέχρι το κοιμητήριο των μοναχών προσπερνώντας την πύλη της δυτικής

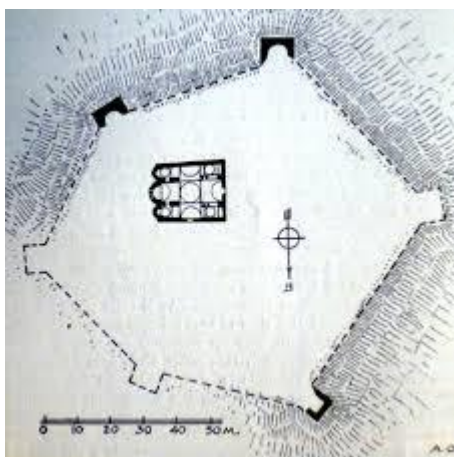
πλευράς, κάνοντας έναν κύκλο αγιαστικό εντός του περιβόλου, για να επιστρέψουν στο καθολικό, όπως συμβαίνει με όλες τις σημερινές εθιμικές λιτανείες των ελληνικών λαϊκών θρησκευτικών πανηγυριών.

Ο Ισαάκιος ρύθμισε με λεπτομέρειες τη λατρευτική τάξη των εορτών, στο καθολικό της μονής του. Οι φωταψίες και οι κηραψίες που ορίζονται, γνωστές και από την εθιμοταξία των λαϊκών θρησκευτικών πανηγυριών μας, συνδυάζονται με προσφορά μύρων και θυμιαμάτων στο ναό, αλλά και με την απαραίτητη ελεημοσύνη προς τους φτωχούς, στην πύλη της μονής, που γινόταν με πρωτοβουλία του ηγουμένου, με σκοπό πάντοτε την ψυχική σωτηρία και την καλή μεταθανάτια τύχη όλων, σύμφωνα με απόψεις γνωστές στην παραδοσιακή μεταφυσική σκέψη και θρησκευτική συμπεριφορά του ελληνικού λαού.

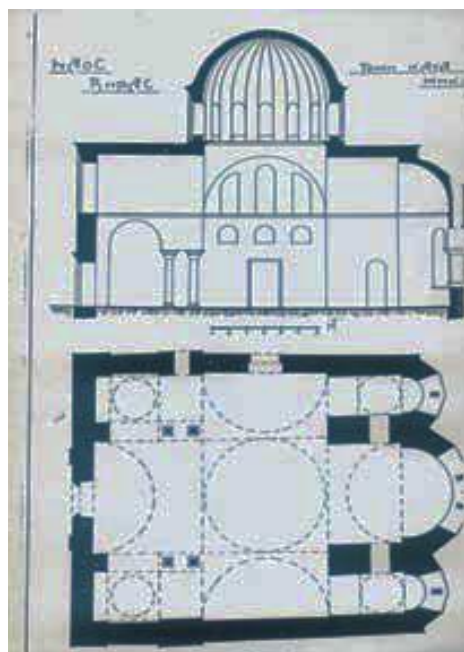
Η ψηφιδωτή εικόνα της Θεοτόκου που βρισκόταν πάνω από την πύλη έπρεπε να είναι φωταγωγημένη την ημέρα της γιορτής με φωτισμό ανάλογο με την κατάσταση. Μπροστά στην εικόνα της Θείας Κοιμήσεως έπρεπε να είναι αναμμένη όλο τον χρόνο χωρίς ποτέ να σβήσει ακοίμητη καντήλα.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΝΑΟΣ

Εικόνα 7 Τοπογραφικό διάγραμμα της μονής

Εικόνα 8 Κάτοψη ναού

3. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Η εκκλησία είναι κτισμένη με χοντροδουλεμένες πέτρες και πλίνθους. Τα θολωτά μέρη είναι εξ' ολοκλήρου πλινθόκτιστα, χτισμένα με την τεχνική της κρυμμένης πλίνθου.

Η μονή από αρχιτεκτονική άποψη ανήκει στο τύπο του εγγεγραμμένου σταυροειδούς ναού.¹¹ Ο κεντρικός τρούλος είναι δωδεκάπλευρος, με δώδεκα παράθυρα και κιονόκρανα τα οποία κοσμούνται με άνθη. Η κεντρική ασίδα είναι πεντάπλευρη ενώ οι υπόλοιπες ασίδες του ναού είναι τετράπλευρες.

¹¹Βλ. Τσιγάρας, Γ., *Ο Ναός της Παναγίας Κοσμοσώτειρας*, στο: http://www.ipet.gr/cultureportalweb/print.php?article_id=1099&lang=gr&print_mode=article (δημοσιεύτηκε στις 26/02/2008)

Η διάμετρος εξωτερικά του κεντρικού τρούλου είναι 7 μέτρα. Η κατασκευή του έγινε με σκοπό ο κύριος κάθετος άξονας του ναού, ανατολή – δύση, να επαναλαμβάνει τρεις φορές το κεντρικό τετράγωνο βάσης του τρούλου 7+7+7, ενώ ο εγκάρσιος άξονας, βορράς – νότος, να επαναλαμβάνει δεξιά και αριστερά του τετραγώνου της βάσης του τρούλου, την μισή διάστασή του 3.5+7+3.5 μέτρα.¹²

Οι αρχιτέκτονες αντιμετώπισαν με καλαισθησία την μεγάλη διάμετρο του τρούλου δημιουργώντας ζεύγη κιόνων, εσωτερικά και με παχύτερους εξωτερικούς τοίχους στο ιερό και με τις ελαφρές αντηρίδες βόρεια, νότια και δυτικά.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω ο κεντρικός τρούλος έχει παράθυρα που μεγαλώνουν προοπτικά το ύψος του και σχηματίζεται ένας ημισφαιρικός θόλος ώστε να αγκαλιάζουν όλο το χώρο του κτίσματος.

Οι αρχιτέκτονες θέλησαν να δημιουργηθεί στο ναό η εντύπωση ενός ενιαίου τετραγώνου και αυτό φαίνεται καλύτερα στη δυτική πλευρά του ναού, γιατί στην ανατολική πλευρά οι κόγχες της προθέσεως και του διακονικού δεν βοηθούν.

Γι' αυτό μεταχειρίστηκαν τον δικίονα τύπο, γιατί έτσι δημιουργείται ένα μεγάλο άνοιγμα του χώρου στο δυτικό τμήμα του ναού και δε δυσκολεύεται κανείς να δει μέχρι τους πλαϊνούς του τοίχους. Δορυφόροι του κεντρικού τρούλου αποτελούν οι

¹²Βλ. Τσαντίρης, Ν., *Παναγία η Κοσμοσώττειρα, Φέρες Έβρου*, στο: http://greekorthodoxreligioustourism.blogspot.com/2015/04/blog-post_27.html (δημοσιεύτηκε στις 27/04/2015)

εσωτερικοί οχτάπλευροι τρουλίσκοι που κατασκευάστηκαν με σκοπό να ελαφρύνουν το βάρος του χωρίς όμως να κρύψουν την μεγαλοπρέπειά του.

Ο ναός αποτελείται από τέσσερα διαμερίσματα τα οποία ενώνονται με τόξα. Τα τόξα αυτά ήταν πολύ μικρότερα από τον κεντρικό θόλο και έτσι τοποθετήθηκαν δυο κίονες για να διπλασιαστεί η επιφάνεια του θόλου.

Ο κύριος χώρος από την είσοδο μέχρι το τέμπλο έχει ένα τετράγωνο σχήμα στο οποίο κυριαρχεί ο κεντρικός τρούλος και ανοίγεται η μεγάλη αψίδα του ιερού.

Η αρχιτεκτονική του κτίσματος υλοποιεί τη γνωστή θεολογική ερμηνεία: ο εισερχόμενος στον ορθόδοξο ναό, προσπαθεί αναζητώντας τον Οικοδεσπότη Θεό να προσηλώσει το βλέμμα του σ' Αυτόν.

Ο τρούλος, κατοικητήριο του Θεού, δεν μπορεί να συγκρατήσει το ανθρώπινο βλέμμα που αναγκάζεται να κατέβει χαμηλότερα, κατ' ευθείαν απέναντι στην ανατολική αψίδα, όπου πιο απαλά δέχεται την εναγώνια αναζήτηση του Θεού από τον άνθρωπο. Δια μέσου της μεσιτείας της Πλατυτέρας από την κορυφή της ανατολικής αψίδας φτάνει στη βάση της, στο επίπεδο της γης, όπου επάνω στην Αγία Τράπεζα ο Θεός παρουσιάζεται ορατός με τα είδη του άρτου και του οίνου να προσφέρεται στους ανθρώπους "προς κοινωνία". Έτσι τα αρχιτεκτονικά στοιχεία της Κοσμοσώτειρας με την Ορθόδοξη Θεολογική ερμηνεία τους, δίνουν εξωτερικά ένα μεσαίου

μεγέθους οικοδόμημα που αναδιπλώνεται εσωτερικά σ' ένα οίκο του Θεού με αρμονικό χαρακτήρα.

Από την κορυφή της ανατολικής αψίδας και μέχρι στη βάση της, στο επίπεδο της γης κυριαρχεί η Πλατυτέρα.

Εικόνα 9 Πλατυτέρα

Η Παναγία η Κοσμοσώτειρα λέγεται και Αγία Σοφία γιατί οι τεχνίτες που την κατασκεύασαν, είχαν ως πρότυπο το εσωτερικό της Αγίας Σοφίας.

Το αστραφτερό μάρμαρο του δαπέδου, των κιόνων, του τέμπλου καθώς και η επένδυση χρυσού φωτίζουν το εσωτερικό του ναού μαζί με το πλήθος των παραθύρων.

Εικόνα 10 Πύργος

Το συγκρότημα της μονής ήταν οχυρωμένο με εξάπλευρο τείχος με έξι πύργους, φτιαγμένοι με πελεκητές πέτρες, εξωτερικά τετράπλευροι και εσωτερικά κυκλικοί από τους οποίους σήμερα σώζονται τρεις. Η μονή διέθετε τρεις πύλες. Η κύρια πύλη ήταν στη βόρεια πλευρά και οι άλλες δυο στα ανατολικά και δυτικά. Μέσα στο ιερό του ναού υπάρχει μια καταπακτή που σκεπάζει μια σύριγγα που οδηγούσε έξω από το χώρο της μονής.

Η παράδοση έλεγε πως οδηγούσε μακριά στη νησίδα του Γκιαούρ Αντά, μέσα στο Δέλτα του Έβρου.¹³

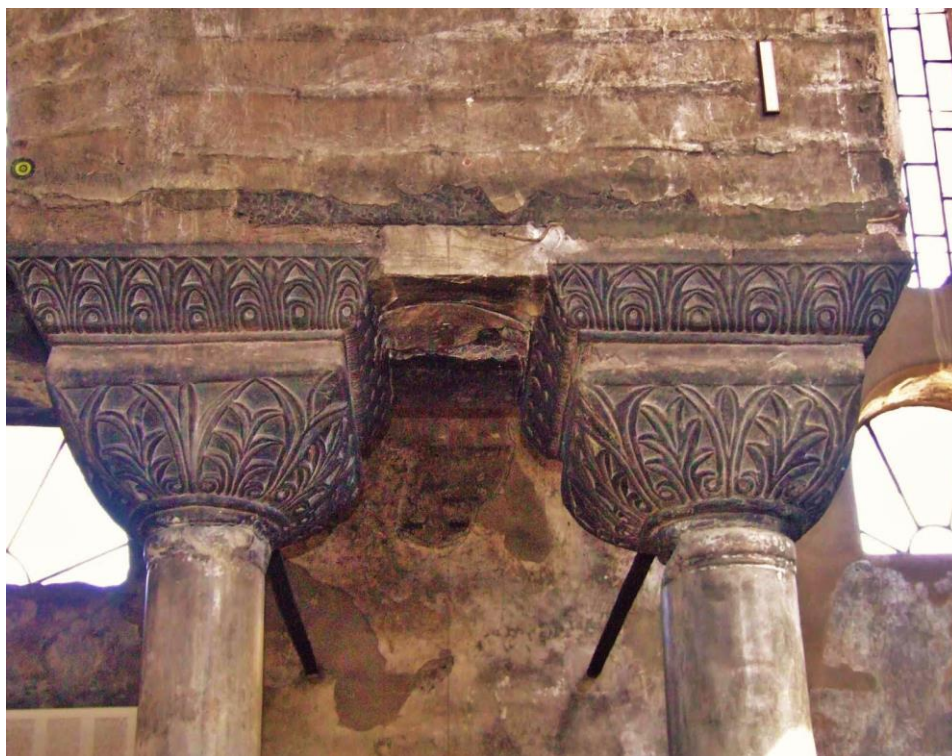
Έξω από το οχυρωμένο τείχος της μονής ο αυτοκράτορας Ισαάκιος Κομνηνός ίδρυσε την μονή του Αγίου Προκοπίου με σκοπό να εκκλησιάζονται οι κάτοικοι της Βήρας (των Φερών).

Εικόνα 11 Τείχος της μονής

¹³Βλ. Μοκαΐτης, Χ., *Ισαάκιος Β' Κομνηνός: Ένας απόγονος της δυναστείας των Κομνηνών και η ίδρυση της Κοσμοσώτειρας στο* <https://kastropolites.com/kosmosoteira-ferres-isaakios-b-komninos/> (δημοσιεύτηκε στις 22/05/2017)

3.1. ΓΛΥΠΤΙΚΗ - ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ

Εικόνα 12 Κίονες

Ολόκληρο το οικοδόμημα περιτρέχει εσωτερικά μια διακοσμητική ταινία στο ύψος γεννήσεως των ημικυλινδρικών καμαρών. Παρόμοια ταινία υπάρχει και στη βάση του τύμπανου του τρούλου.

Ο γλυπτός διάκοσμος του ναού είναι λιτός όπως και το εξωτερικό του.

Πλουσιότερο όμως γλυπτικό διάκοσμο εμφανίζουν τα κιονόκρανα του ναού. Τέσσερις συνολικά, ανά δύο ζεύγη, κίονες έχουν ύψος 3,60 μέτρα. Αποτελούνται από βαθμιδωτή βάση, αρράβδωτο κυλινδρικό κορμό από στιλβωμένο σκοτεινόχρωμο μάρμαρο και στη στέψη τους φέρουν κιονόκρανα με λιτό άβακα.

Η διακόσμηση τους ήταν από φύλλα ακάνθης που περιέβαλαν ανάγλυφο στεφάνι.

Τα αρχικά κιονόκρανα ανήκουν στο λεβητοειδή τύπο και κοσμούνται με ανθέμια. Το αστραφτερό μάρμαρο του δαπέδου, των κιόνων, του τέμπλου καθώς και η επένδυση χρυσού φωτίζουν το εσωτερικό του ναού μαζί με το πλήθος των παραθύρων.

Ο ναός της Κοσμοσώτειρας γίνεται περίλαμπρος και ο κτήτορας αποτυπώνει στο τυπικό την εντολή, ως τέτοιος να διατηρείται εις τους αιώνες.

Από τους Τούρκους καλύφθηκαν με γύψινη επένδυση και έγιναν βαριά και άκομψα.

Σήμερα από το ένα ζεύγος αφαιρέθηκε ο γύψος και αποκαλύφθηκαν τα αρχικά μαρμάρινα κιονόκρανα, από το γλυπτό διάκοσμο του μαρμάρινου βυζαντινού τέμπλου που κι αυτά κοσμούνται με ανθέμια.

Εικόνα 13 Τοιχογραφία

Οι εσωτερικές επιφάνειες των τοίχων και οι επιφάνειες των θόλων του ναού καλύπτονταν από τοιχογραφίες. Πιο πάνω ακολουθούν σε μικρότερη κλίμακα μορφές από την Παλαιά Διαθήκη και προφήτες, καλύπτοντας και τα τύμπανα του μεσαίου και εγκάρσιου κλίτους. Στο νοτιοδυτικό τρούλο μπορούμε να συμπεράνουμε από τα υπολείμματα της παλιάς τοιχογραφίας, ότι υπήρχε παράσταση του Χριστού. Στο βορειοδυτικό τρούλο σώζεται μια εξαίσια παράσταση της Θεοτόκου. Πιθανότατα πάνω από την θέση του ταφικού μνημείου του Ισαάκιου Κομνηνού. Δεν έχει εξακριβωθεί αν η παράσταση της Θεοτόκου σε συνδυασμό με την αντίστοιχη του Χριστού είναι αυτή που περιγράφει ο αυτοκράτορας στο τυπικό

του “με πολλή θαυμαστή τέχνη έχουν εικονισθεί ο υπεράγαθος Χριστός και η Θεομήτωρ και Κοσμοσώτειρα, έχουν δε απεικονισθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να φαίνονται ότι είναι εικόνες ζωντανές και λίγο λείπει να μιλήσουν γλυκά σ’ αυτούς που τις κοιτάζουν...”¹⁴

Όσο αφορά το τεχνικό χαρακτήρα των τοιχογραφιών της Βήρας παρατηρούμε τα εξής: οι μορφές είναι γενικά πλατειές με στρογγυλά πρόσωπα, με απλή φωτοσκίαση κάτι που δεν χαρακτηρίζει τις βυζαντινές αγιογραφίες κατά τον Φώτη Κόντογλου οι τοιχογραφίες της Κοσμοσώτειρας έχουν λαϊκό πνεύμα.

Δεν έχουν ούτε την λεπτή επεξεργασία ούτε το σοφό δούλεμα, τα οποία χαρακτηρίζουν τα πνευματικότερα και συμβατικότερα μεταγενέστερα έργα του 14^{ου} αιώνα (Μυστρά) που τα διακρίνει η χάρη και η ευκαμψία, αλλά παρουσιάζουν ένα ρεαλισμό προσεγγίζοντας τα όρια του βάρβαρου. Άξιος προσοχής είναι ο Αρχάγγελος ο οποίος έγινε με την γραμμική μέθοδο η οποία χαρακτηρίζει τον 11^ο και 12^ο αιώνα, δηλαδή με πτυχές που διαδέχονται κανονικές καμπύλες.

Στα χαμηλότερα σημεία διακρίνονται επισκοπικές πομπές και ανάμεσα στα κατώτερα παράθυρα διακρίνονται παραστάσεις στρατιωτικών αγίων, τα οποία είχαν καλυφθεί επί τουρκοκρατίας με σοβά. Παρόλο που απουσιάζουν οι επιγραφές

¹⁴Βλ. Τσαντίρης, Ν., *Παναγία η Κοσμοσώτειρα* ό.π. στο: http://greekorthodoxreligioustourism.blogspot.com/2015/04/blog-post_27.html (δημοσιεύτηκε στις 27/04/2015)

ταυτίστηκαν με τους αγίους Δημήτριο και Θεόδωρο Τήρωνα στη βόρεια πλευρά και Θεόδωρο Στρατηλάτη και Μερκούριο στη νότια. Κατά την άποψη του Χ. Μπακιρτζή ο άγιος Θεόδωρος Τήρων αποδίδει τη μορφή του Αλέξιου Α΄ Κομνηνού, στηρίζει δε την άποψή του αυτή σε ανάλογες απεικονίσεις του Αλεξίου, σε μικρογραφίες του χειρογράφου 666 (12^{ος} αιώνας) της βιβλιοθήκης του Βατικανού. Ο άγιος Θεόδωρος Στρατηλάτης απεικονίζει τον πρωτότοκο γιο και διάδοχο του Αλεξίου, Ιωάννη Β΄ Κομνηνό τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά είναι πανομοιότυπα σχεδόν με την απεικόνιση του στο ψηφιδωτό του νάρθηκα της Μονής της Χώρας στην Κωνσταντινούπολη. Η τέταρτη μορφή ο νέος και αγένειος στρατιωτικός άγιος, είναι δυνατό να απεικονίζει τον δευτερότοκο γιο του Αλεξίου, τον Ανδρόνικο Κομνηνό, ο οποίος πέθανε το έτος 1130/31, νέος, σε ηλικία 39 ετών, και σύμφωνα με τη μαρτυρία του Μιχαήλ Ιταλικού ήταν ένα «ζωντανό άγαλμα του θεού Άρη».¹⁵

¹⁵Βλ. Τσιγάρας, Γ., *Ο Ναός της Παναγίας* ό.π. στο: http://www.ipet.gr/cultureportalweb/print.php?article_id=1099&lang=gr&print_mode=article (δημοσιεύτηκε στις 26/02/2008)

Εικόνα 14 Αγιογραφία στρατιωτικού αγίου

Άποψη αρχαιολογικού συνέδριου είναι ότι αυτές οι παραστάσεις ανήκουν στην οικογένεια των Κομνηνών, θεωρία η οποία αντίκειται στην πρακτική της βυζαντινής αγιοκατάταξης των κτητορικών μορφών, όπως και η επιθυμία του Ισαακίου όπου στο Τυπικό του αναφέρει να μην απεικονίσουν την μορφή του πουθενά και ποτέ στη μονή της Κοσμοσώτειρας. Προσωπογραφίες των Κομνηνών υπήρχαν σε αρκετά δημόσια κτίρια όπως στη Μονή Παντοκράτωρος στην Κωνσταντινούπολη. Στο τυπικό της Κοσμοσώτειρας αναφέρεται ότι μέσα στο ναό υπήρχαν απεικονίσεις των γονέων του Ισαακίου.

Παρόλο που δεν υπάρχουν ιστορικές αποδείξεις, οι θρύλοι και οι παραδόσεις αναφέρουν ότι στο εσωτερικό της μονής έχει ταφεί ο Ισαάκιος Κομνηνός.

Η τοιχογραφία της Παναγίας Κοσμοσωτείρας στο βόρειο τμήμα του τοιχώματος του θολωτού χώρου με την Βρεφοκρατούσα να δείχνει με το δεξί της χέρι το πάτωμα του ναού μπορεί να σημαίνει ότι εκείνος που φιλοτέχνησε την εικόνα επιθυμούσε να αποκαλύψει το σημείο όπου βρίσκεται εδώ και αιώνες θαμμένος ο σεβαστοκράτορας Ισαάκιος Κομνηνός.

«Ἐπειδὴ παλιότερα σκόπευα νὰ ἐνταφιασθεῖ τὸ ταπεινὸ μου λείψανο στὴν μονὴ τῆς Χώρας, γι' αὐτὸ κατασκευάσα ἐκεῖ τὸν τύμβο μου, σύμφωνα με τὶς θελήσεις μου ποὺ γνωστοποίησα στοὺς Χωρηνοὺς μοναχοὺς. Τώρα ὅμως ποὺ οἰκοδομήθηκε ἀπὸ ἐμένα, με τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ τὸ ἅγιο μοναστήρι τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς κοσμοσωτείρας, μοῦ γεννήθηκε μιὰ ἄλλη σκέψη, νὰ ἐνταφιασθεῖ δηλαδὴ τὸ λείψανό μου ἐδῶ, καὶ ἔτσι, λοιπόν, ἄρχισα τὶς κατάλληλες ἐνέργειες ποὺ καθορίζω βέβαια καὶ με τὸ παρὸν τυπικόν.»¹⁶

Μετέφερε τὰ μάρμαρα τῆς τύμβου τοῦ ἀπὸ τὴν μονὴ τῆς Χώρας στὸ νεοσύστατο μοναστήρι γιὰ νὰ κατασκευάσει τὸν τάφο τοῦ στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ νάρθηκα ὅπου εἶχε ἀφεθεῖ γι' αὐτὸ τὸν σκοπὸ μιὰ μικρὴ προέκταση. Στὸ πάνω μέρος τοῦ τάφου τοποθετήθηκε ὀριζόντια ἀσημένιο ἐγκόλπιο με τὴν Θεοτόκο τὸ ὁποῖο ἐπισκευάσθηκε καὶ κατατέθηκε στὸ σκευοφυλάκιο.

¹⁶Βλ. Παπάζογλου, Γ., (1994). *Τυπικὸν Ἰσαάκιου Ἀλέξiou Κομνηνοῦ* ο.π., κεφ. 89, σελ. 213

Μαζί με τα μάρμαρα, μεταφέρθηκαν το χάλκινο κιγκλίδωμα, οι επιτάφιας στήλες των βασιλέων γονέων του και το στασίδι της ψηφιδωτής εικόνας της Θεοτόκου.

Ο τάφος χωρίζεται από τον νάρθηκα με το χάλκινο κιγκλίδωμα το οποίο βρίσκεται μπροστά στην είσοδο του τάφου έτσι ώστε να μπορεί να εισέρχεται κάθε απόγευμα μετά τον εσπερινό ο ηγούμενος και οι μοναχοί για να τελούν τρισάγιο υπέρ του ελέους της ψυχής του.

Πάνω από τον τάφο του τοποθετήθηκε η εξής επιγραφή, πιθανώς συνταχθείσα από τον ίδιο, που φυλάσσεται σήμερα στο Εκκλησιαστικό Μουσείο Αλεξανδρουπόλεως: «*Αίσθησιν εμπικραίνων ή και καρδίαν αλλ' ω βραβευτά των καλών των ενθάδε και πάλιν αυτά λαμβάνων επάν θέλης ως στάχυν, ως μάργαρον, ως γλυκό μέλι ταις αποθήκαις τούτον θησαυρίσαις ως ευθαλές τι δένδρον εις τρύφης πέδον καφυτεύσαις σον λάτριν τον δεσπότην*», Εσύ που πικραίνεις κάθε αίσθηση αλλά και την καρδιά, που βραβεύεις τις καλές πράξεις αυτού του κόσμου, και τις υπολογίζεις όπως θέλεις, σαν στάχυ, σαν μαργαριτάρι, σαν γλυκό μέλι, αποθησαύρισε στη βασιλεία σου, σαν ανθισμένο δένδρο σε ευφροσύνη κοιλάδα και φύτευσε εκεί αυτόν τον άρχοντα που σε λάτρευσε.

Σήμερα ο νάρθηκας του καθολικού με τον τάφο δεν υπάρχουν παρά μόνο η ως άνω πλάκα.¹⁷

¹⁷Βλ. Ιερός Ναός Αγίας Βαρβάρας. *Ιερός Ναός Παναγίας Κοσμοσώτειρας Φερών (ΙΒ' αι.)*, στο: <http://www.inagvarvaras.gr/2018/08/10/%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF>

Εικόνα 15 Τμήμα της μαρμάρινης πλάκας

Η Ελένη Γλύκατση-Αρβελέρ, διακεκριμένη Ελληνίδα Βυζαντινολόγος και Πρύτανης του Πανεπιστημίου της Σορβόνης, γράφει: «... η ύπαρξη στο νοτιοανατολικό εξωτερικό τείχος του ναού, ενός κεραμικού ανάγλυφου που παριστά τον μονοκέφαλο αετό, σύμβολο της αυτοκρατορίας και των αυτοκρατόρων μέχρι το 1261, μαρτυρεί ότι στη μονή της Κοσμοσώτειρας ενταφιάστηκε πράγματι μέλος της βασιλικής οικογένειας και αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι έχουμε εδώ μαυσωλείο της οικογένειας των Κομνηνών».¹⁸

¹⁸Βλ. Ιερός Ναός Αγίας Βαρβάρας. *Ιερός Ναός Παναγίας Κοσμοσώτειρας Φερών (ΙΒ΄ αι.)*, στο: <http://www.inagvarvaras.gr/2018/08/10/%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF>

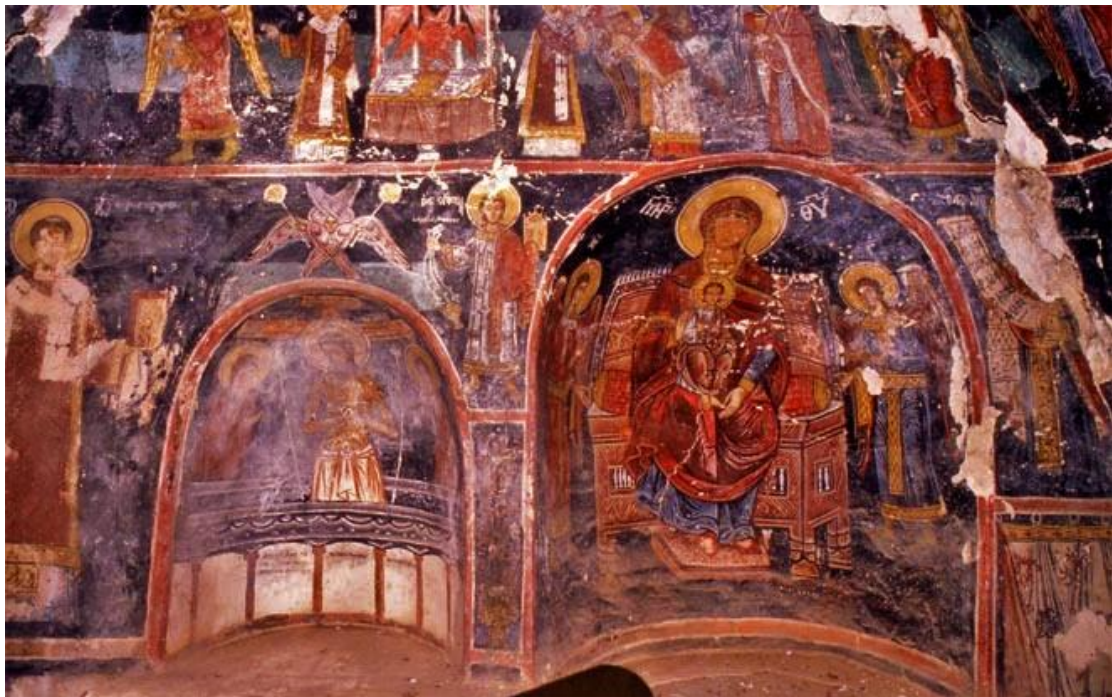
Εικόνα 16 Μονοκέφαλος αετός

Η εξαιρετικής τέχνης τοιχογραφίες χρονολογούνται στο δεύτερο μισό του 12^{ου} αιώνα και δημιουργήθηκαν από Κωνσταντινοπόλιτες ζωγράφους που κάλεσε στη Βήρα ο Ισαάκιος Κομνηνός. Το εικονογραφικό πρόγραμμα του ναού, δεν σώζεται ακέραιο σήμερα, ακολουθεί τις βασικές αρχές που διαμορφώθηκαν στα χρόνια των Μακεδόνων και έχει ορισμένες ενδιαφέρουσες ιδιαιτερότητες. Το θέμα της κοινωνίας των Αποστόλων τοποθετείται στην πρόθεση του Ιερού Βήματος και όχι στην κόγχη. Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου εικονογραφείται στα μέτωπα των ποδαρικών που βλέπουν προς το Ιερό Βήμα και κύκλο του Ακάθιστου Ύμνου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η τοποθέτηση του θέματος των συλλειτουργούντων ιεραρχών, όχι στην κατώτερη ζώνη της κόγχης του Ιερού Βήματος, όπως

συνηθίζεται την εποχή αυτή, αλλά σε ομάδες έξι μορφών στο βόρειο και νότιο τοίχο του κυρίως ναού. Στο διακονικό εικονογραφούνται έξι ιεράρχες, όπως οι άγιοι Γρηγόριος Διάλογος, Σίλβεστρος, Βικέντιος, Ρωμύλος, Ονησιφόρος και Γρηγόριος ο Μέγας, ιεράρχες άγιοι που ανήκουν στο πρεσβυγενές πατριαρχείο της Ρώμης. Η συγκέντρωση των ιεραρχών της εκκλησίας της Παλαιάς Ρώμης σ' ένα χώρο οδήγησε παλαιότερα στην υπόθεση ότι και ιεράρχες εκπρόσωποι των άλλων πρεσβυγενών πατριαρχείων είναι πιθανό να εικονίζονταν σε άλλα σημεία της ζωγραφικής επιφάνειας του μνημείου. Από το εικονογραφικό θέμα των δώδεκα συνολικά συλλειτουργούντων ιεραρχών ενδιαφέρον παρουσιάζει τόσο η επιλογή των συγκεκριμένων ιεραρχών, όσων από αυτούς μπορούν να ταυτιστούν με βάση τα φυσιογνωμικά τους χαρακτηριστικά, όσο και η ερμηνεία της θέσης τους στο εικονογραφικό πρόγραμμα του μνημείου. Η απάντηση στο ερώτημα της ταυτότητας των μορφών φαίνεται ευχερέστερη, αφού θεωρείται ότι απεικονίζονται από το ζωγράφο, ενδεχομένως με την υπόδειξη του κτήτορα, ιεράρχες, όπως ο Μέγας Βασίλειος και ο άγιος Νικόλαος Μύρων στο βόρειο τοίχο και οι άγιοι Γρηγόριος Νύσσης, Γρηγόριος Θεολόγος ή Μέγας Αθανάσιος, που έδρασαν στα πρεσβυγενή πατριαρχεία Κωνσταντινουπόλεως και Αλεξανδρείας. Όσο δε αφορά στο δεύτερο ερώτημα στη θέση τους δηλαδή στο εικονογραφικό πρόγραμμα, έχει υποστηριχθεί ότι η πομπή των

ιεραρχών δεν προεκτεινόταν μέχρι την ασίδα του Ιερού Βήματος, αλλά εντασσόταν και περιοριζόταν ψηλά στο βόρειο και νότιο τοίχο του μνημείου. Δε μπορεί όμως να υποστηριχτεί με βεβαιότητα αν η πομπή των ιεραρχών κατευθυνόταν προς ένα κεντρικό θέμα της ασίδας, το Μελισμό ή την Κοινωνία των Αποστόλων, ή όχι.

Από τεχνοτροπική άποψη οι τοιχογραφίες έχουν μεγάλο μέγεθος και έντονο χρωματισμό, είναι έτσι φτιαγμένες ώστε να απεικονίζουν ήρεμα και ιεροπρεπεί πρόσωπα. Η ασκητότητα και η μεγαλοπρέπεια που αποπνέουν δίνουν την εντύπωση ότι οι ζωγράφοι είχαν βαθιά θεολογική γνώση. Αποτελούν δε ένα από τα χαρακτηριστικότερα δείγματα εικονογραφίας του 12^{ου} αιώνα της σχολής της Κωνσταντινούπολης.

Εικόνα 17 Τοιχογραφία

3.2. ΚΟΙΝΩΦΕΛΗ ΕΡΓΑ

Στο μοναστηριακό συγκρότημα υπήρχαν επίσης υδραγωγείο, λουτρά, νερόμυλο, βιβλιοθήκη, σκευοφυλάκιο, βεστιάριο, ξενώνας, δεσποτικό διαμέρισμα, το οίκημα του γραμμικού Μιχαήλ, ο πύργος με τα σήμαντρα, διαμερίσματα για φιλοξενία επισήμων, στάβλοι, εργαστήρια και αποθήκες.

Ο Ισαάκιος έκτισε έξω από τον μεγάλο περίβολο της μονής και μέσα από τον εξωτερικό φράχτη της ένα νοσοκομείο, για την ανακούφιση των πασχόντων, όπου τους παρείχε κλίνη και φροντίδα για την αρρώστια τους, μπορούσαν να νοσηλευτούν 36 πάσχοντες.

Ανέθεσε στον ηγούμενο της μονής την επίβλεψη του νοσοκομείου, ο οποίος σύμφωνα με τις διαταγές του φρόντιζε να υπάρχουν κρεβάτια σε δύο σειρές με ατομικά στρώματα, με διπλό κετσέ κρητικό, ένα χοντροφτιαγμένο ύφασμα, αντί του μάλλινου στρώματος που συνηθιζόταν, ψάθα δύο μικρά σκεπάσματα («ποκρόβια») και χλαίνη («σαγίον»), αντί για πάπλωμα, ενώ το προσκεφάλι θα έπρεπε να είναι λινό και γεμισμένο με μαλλί.¹⁹ Επίσης φρόντιζε τα κλινοσκεπάσματα να αλλάζονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα για την καλή ανάρρωση των πασχόντων. Καθημερινώς μοίραζαν ψωμί αντίστοιχο ενός δεκάτου χωριτικού μοδίου, δύο πιάτα φαγητό

¹⁹Βλ. Βαρβούνης, Μ., *Όψεις της καθημερινής ζωής του 12ου αιώνα στη Θράκη με βάση το τυπικόν της μονής της Κοσμοσώτειρας*, σελ. 214 στο: <https://www.laographiki.gr/opseis-kathimerinis-zois.pdf> (δημοσιεύτηκε το 2011)

και ένα ποτήρι κρασί καλογερικό, τα οποία ως προς την ποιότητα ήταν ίδια με αυτά που έτρωγαν οι μοναχοί και οι πατέρες, για να καλύψουν τις ανάγκες τους, τους χορηγούσε μια φορά το μήνα έξι νομίσματα. Ας σημειωθεί ότι ανάλογες διατάξεις υπάρχουν και σε άλλα βυζαντινά τυπικά μονών που διέθεταν παρόμοια ιδρύματα, στο πλαίσιο της οργανωμένης εκκλησιαστικής και μοναστηριακής φιλανθρωπίας και περιθάλψεως, που ήταν συνήθης και εξαιρετικά αναπτυγμένη κατά την εποχή εκείνη. Όταν οι ασθενείς γινόντουσαν καλά, έβγαιναν και στη θέση τους έμπαιναν άλλοι ασθενείς, οι οποίοι ήταν ίσοι σε αριθμό με αυτούς που έβγαιναν.

Συγκινητική είναι η προτροπή του ιδρυτή, να προσέχουν οι αρμόδιοι ώστε να μη μένει ούτε μια ώρα άδειο ένα κρεβάτι που κάποιος δυστυχισμένος με αγωνία ζητούσε να καταλάβει. Εντολή του Ισαακίου ήταν να υπάρχει αποκλειστικός γιατρός ο οποίος όφειλε να μένει πάντα στο μοναστήρι, δέκα άτομα που θα υπηρετούσαν τους νοσηλευόμενους και ένας κληρικός που να λειτουργεί στο ιδιαίτερο ναΐδιο του χώρου για τους ασθενείς. Τα φάρμακα και τα είδη αγοράζονταν με χρήματα της μονής και τη διαχείρισή τους την είχε ο ηγούμενος. Ο Ισαάκιος πλήρωσε όλες τις δαπάνες σχετικά με την ανέγερση της μονής και επίβλεψε ο ίδιος την ανοικοδόμηση του αν και ήταν βαριά άρρωστος, αν και τις περισσότερες μέρες η αρρώστια του τον ανάγκαζε να μένει στο κρεβάτι. Ήταν τόσο μεγάλος ο πόθος του για την Θεομήτορα που έκανε την αρρώστια του να φαίνεται ως

αναγκαίο κακό, άντεχε περισσότερο από το φυσιολογικό και έπαιρνε δύναμη από την εποπτεία των έργων που εκτελούνταν.

Σε μια κορύφωση της φιλανθρωπικής του διάθεσης ορίζει ότι, με φροντίδα της μονής, στο σπίτι κάθε αρρώστου πρέπει να υπάρχει <<πινάκιον έν>>, παρέχοντας μια ακόμη μαρτυρία για τα σκεύη τα περιεχόμενα της οικοσκευής στον 12^ο αιώνα.

Όπως είχε ορίσει στο τυπικό του, στην οικία κάθε αρρώστου έπρεπε να υπάρχει φαγητό και μια κούπα οστρακίνη και ο ηγούμενος να τους διαθέτει οχτώ άτομα γιατί λόγω της ασθενείας τους σώματός τους θα τα είχαν ανάγκη, και να μην σταματήσει ποτέ το έργο αυτό να γίνεται στον αιώνα τον άπαντα.

Μια φορά την εβδομάδα, κάθε Κυριακή ο ηγούμενος έπρεπε να επισκέπτεται τους ασθενείς. Στις γιορτές της Υπεραγίας Θεοτόκου έτρωγαν ψάρια τόσο οι μοναχοί όσο και οι άρρωστοι, οι οποίοι ακόμα και τις ημέρες της μεγάλης τεσσαρακοστής λόγω της ασθενείας τους μπορούσαν να μη νηστεύουν.

Για να ελαφρώσουν λίγο την αρρώστια τους επιτρεπόταν η χρήση του λουτρού και ο ηγούμενος όφειλε να περιθάλπει με κάθε τρόπο τους ασθενείς. Φρόντιζε οι άρρωστοι να ντύνονται με τα παλιά ρούχα των μοναχών, να υπάρχουν πάντα ξύλα για τη ζέστη τους και όλες τις νύχτες να μένει η καντήλα αναμμένη στα δωμάτια των αρρώστων. Αν η αρρώστια τους ήταν ανίατη μέχρι το τέλος της ζωής τους να μην εκδιώκονται από το νοσοκομείο, ούτε να χάνουν την περιποίησή τους και να έχουν

ιατρική φροντίδα μέχρι το τέλος της ζωής τους. Ο ηγούμενος όφειλε να επανορθώνει τις φθορές και να συντηρεί το νοσοκομείο, και αν αυτό για κάποιο λόγο καταστραφεί από σεισμό, πυρκαγιά κ.ά. να το ξαναφτιάξει από την αρχή απ' τα θεμέλια στην πρωτέρα κατάσταση για να παραμείνει και να διατηρηθεί παντοτινά.

Στο περίβολο της μονής κατασκευάστηκε δεξαμενή, σκεπασμένη στην οροφή με πέτρες και κεραμίδια για να προστατεύεται από τον ήλιο και την ρύπανση.

Το νερό διοχευόταν από πηγή της οποίας τα δικαιώματα χρήσης είχαν χαριστεί στη μονή με χαριστήριο έγγραφο, το οποίο ήταν υπογεγραμμένο από τον μητροπολίτη Τραϊανουπόλεως, και φυλασσόταν στο σκευοφυλάκιο της μονής.

Το νερό ήταν για χρήση της μονής αλλά και για τις ανάγκες των χωρικών της Βήρας, ο ηγούμενος με τους μοναχούς όφειλαν να συντηρούν και να επιδιορθώνουν την δεξαμενή, τον υδραγωγό και τους σωλήνες που μετέφεραν το νερό ώστε το τρεχούμενο νερό να είναι διαυγέστατο και πόσιμο.

Όπως γνωρίζουμε τα ρωμαϊκά και τα βυζαντινά υδραγωγεία ήταν αγωγοί του νερού από μακρινές αποστάσεις και γι' αυτό κατασκευαζόταν ελαφρά κατηφορικά τείχη προς την κατεύθυνση του προορισμού, στα οποία επάνω υπήρχαν αγωγοί-κοιλώματα για να περνάει το νερό. Οι καμάρες του

είχαν ύψος 5 μέτρα με άνοιγμα 7 μέτρων και πλάτος 1,30 μέτρων.

Το πλάτος του υδραγωγείου είναι 1,30 μέτρα, τα δε τόξα του είναι χτισμένα με ζωηρούς πλίνθους, έχουν άνοιγμα 7 μέτρα και ύψος 5 μέτρα που παρουσιάζουν στην κορυφή τους ελαφριά θλάση όπως τα αραβικά. Η μεταξύ των τόξων τοιχοποιία είναι με επιμέλεια κατασκευασμένη από κανονικούς πυρόλιθους με πλίνθους να παρεμβάλλονται στους οριζόντιους αρμούς.

Σήμερα, κάθετα επάνω στο χείμαρρο με το βυζαντινό όνομα Σαμία διατηρούνται δυο ακέραιες καμάρες και μια μισή, απομεινάρια του μεγάλου εκείνου έργου.

Εικόνα 18 Καμάρες υδραγωγείου

Μαζί με το υδραγωγείο ο Ισαάκιος κατασκεύασε και δύο γέφυρες μακρές και εύβατες που οικοδομήθηκαν στερεά, με στήριξη «τοῖς λεγομένοις φατνώμασιν», για την ασφαλή

διέλευση των περαστικών. Σε μια μάλιστα τοποθετήθηκε, ως φυλακτήριο, και εικόνα της Θεοτόκου σε προσκυνητάρι. Οι διατυπώσεις του κειμένου θυμίζουν τις ανάλογες αναφορές στο τραγούδι για το «Γεφύρι της Άρτας», σχετικά με τις ευχές ή τις κατάρες των διαβατών, και απηχούν πάγιες λαϊκές αντιλήψεις. Το ίδιο συμβαίνει και στη συνέχεια, όταν ο Ισαάκιος αναφέρει ότι «ἵνα διά τῆς τῶν διερχομένων περί ταύτας εὐχῆς εὖροιμεν ἀτελμάτιστον τε και ῥάονα την μέλλουσιν ἡμᾶς, οἶμαι, διαβιβάσαι γέφυραν ἐκείνην προς τας αἰωνίους σκηνάς». Απηχούνται εδώ οι λαϊκές αντιλήψεις για το επικίνδυνο «Γεφύρι της Τρίχας», που πρέπει να περάσουν οι ψυχές των νεκρών στην πορεία τους για τον Κάτω Κόσμο, το οποίο τρέμει, και του οποίου η διάβαση παρουσιάζεται, στις λαϊκές παραδόσεις, ως μεγάλη και δύσκολη δοκιμασία.²⁰ Η μια τοποθετείται στον ποταμό Έβρο και συνδεόταν με τον κεντρικό οδικό άξονα (Εγνατία Οδός) και η δεύτερη στη θέση Αειδαροπνίκτης, το οποίο ο Μ. Γεδεών ταυτίζει με την περιοχή Βουλιαγμένη της Αίνου και ο Αχ. Σαμοθράκης, μάλλον ορθότερα, με το έλος «Γαῖδαροπνίχτης», που βρισκόταν δυτικά των Φερών.

Επίσης, κατασκεύασε και δύο λουτρά, μέσα και έξω από το μοναστήρι.

Το λουτρό εκτός της μονής κτίσθηκε για δημόσια χρήση ακόμα και για τις γυναίκες κάθε Τετάρτη και Παρασκευή και

²⁰Βλ. Βαρβούνης, Μ., *Όψεις της καθημερινής ζωής* ό.π., σελ. 219, στο: <https://www.laographiki.gr/opseis-kathimerinis-zois.pdf> (δημοσιεύτηκε το 2011)

για να έχει ένα έσοδο η μονή. Ο ηγούμενος έπρεπε να το φροντίζει και να το διατηρεί λειτουργικό για να μη στερηθούν ποτέ οι μοναχοί τα έσοδα από το λουτρό. Έτσι στο μοναστήρι έπρεπε να υπάρχουν μόνιμα τεχνίτες που συντηρούσαν και επισκεύαζαν τα σχετικά τεχνικά έργα.

Εκείνο δε που είχε οικοδομηθεί μέσα στο περίβολο του μοναστηριού, κατασκευάστηκε για χρήση του Ισαάκιου και μετά τον θάνατό του να συντηρείται και να χρησιμοποιείται από τους μοναχούς, οι οποίοι θα έπρεπε να λούζονται δώδεκα φορές το χρόνο, αλλά και όποτε ήταν άρρωστοι, αφού οι Βυζαντινοί πίστευαν στην θεραπευτική δύναμη και επενέργεια του λουτρού.

Σε περίπτωση όμως με το πέρασμα του χρόνου χρησιμοποιείτο από ισχυρούς προσκυνητές-επισκέπτες τότε ο ηγούμενος έπρεπε να το καταστρέψει από τα θεμέλια και τα υλικά, να κατασκευάσει άλλα κτίσματα έξω από τον περίβολο του μοναστηριού.

Ακόμη κατήργησε τους φόρους διέλευσης των περαστικών που διάβαιναν τον δρόμο κοντά στο μοναστήρι.

Επειδή όλη η έκταση του περιβόλου της μονής είχε καλυφθεί από το ναό και από άλλα κτίσματα απαραίτητα για τους μοναχούς, για την ταφή των νεκρών κατασκευάστηκε, έξω από τον περίβολο και κοντά στο ρυάκι που συνορεύει με το βαλανείο, νεκροταφείο από λιθόκτιστο φράκτη με πηλό στο κάτω μέρος και είσοδο ύψους τριών πηχών, στη μέση του

οικοδομήθηκε ένα μικρό εκκλησάκι όπου δύο μοναχοί έψελναν για τον εξιλασμό του Θεού και της Θεοτόκου και τη συγχώρεση των νεκρών. Από τη διάθρωση του κοιμητηρίου της μονής της Παναγίας της Κοσμοσώτειρας όπως το περιγράφει ο κτήτορας και ιδρυτής της, αντλούμε πληροφορίες για τα βυζαντινά κοιμητήρια του 12^{ου} αιώνα για τη μορφή και τη δομή τους.

Εικόνα 19 Βυζαντινό υδραγωγείο

Τα παραπάνω κοινωφελή έργα μαζί με την έντονη φιλανθρωπική δραστηριότητα των μοναχών δηλώνουν την μέριμνα του κτήτορα όχι μόνο για την ενδομοναστηριακή ζωή, αλλά και για τους κατοίκους της γύρω περιοχής.

Απαγορεύει να θάβονται στον κατοικημένο χώρο των οικισμών τους οι κάτοικοι των χωριών Λυκοχώρι και Δράχον, και με την επιταγή οι ταφές να γίνονται μακριά από τα

κατοικημένα μέρη <ἵνα μη ἐκ τοῦ πλησιασμοῦ τῆς τῶν σωμάτων ταφῆς μολυσμός νοσοποιός τῷ ἀέρι προσγένηται>. Αυτό μας δείχνει και το επίπεδο της καθημερινής ζωής στη βυζαντινή Θράκη του 12^{ου} αιώνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ

4. ΚΙΝΗΤΗ ΚΑΙ ΑΚΙΝΗΤΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ

Ο σεβαστοκράτορας Ισαάκιος Κομνηνός φρόντισε η μονή της Βήρας να έχει οικονομική αυτονομία και γι' αυτό πρόσφερε όλη την περιουσία του, κινητή και ακίνητη καθιστώντας τη έτσι ιδιαίτερα εύπορη. Τα αντικείμενα, η οικοσκευή, ο εξοπλισμός και η περιουσία της μονής έπρεπε να αποτελούν αντικείμενα προστασίας και φροντίδας σαν να ήταν γονική τους κληρονομιά.

Απέραντες εκτάσεις καλλιεργημένης γης με τους οικισμούς στο νότιο τμήμα της βυζαντινής Θράκης που περιλάμβανε και μεγάλο μέρος της πόλης Αίνου, παραχωρήθηκαν στη μονή.

Στη μονή παραχωρήθηκαν τα δικαιώματα των πανηγύρεων που γίνονταν κάθε χρόνο στο Νεόκαστρο, προφανώς εκτός των τειχών του οικισμού, καθώς οι βυζαντινές πανηγύρεις είχαν τόσο λατρευτική και εθιμική, όσο και οικονομική υπόσταση και λειτουργικότητα.

η Κερκιζός, χωρίον, του Χατησίου, χωρίον, της Καλοσέρας, χωρίον και όσα του ανήκαν στην Τραϊανούπολη.

Στη μονή παραχωρήθηκε ως μετόχι, ο ναός του Αγίου Στεφάνου του Αυρηλιανού με τα κτίσματά του, που βρισκόταν κάτω από την κυριαρχία του σεβαστοκράτορα κοντά στην Περίβλεπτο στην Κωνσταντινούπολη. Τρεις μοναχοί της Κοσμοσώτειρας έπρεπε να μένουν στον Άγιο Στέφανο για την θρησκευτική υπηρεσία του ναού αλλά και να φιλοξενούν τους αδελφούς τους, όταν θα πήγαιναν για υποθέσεις της μονής στην Βασιλεύουσα.

Για την κατασκευή του ναού αυτού, ο οποίος ήταν εντελώς ερειπωμένος, δαπάνησε μυριάδες χρυσό και επιπλέον οικοδόμησε ένα ακόμη όροφο, και κτίρια για ενοικίαση, τα οποία σώζονται μέχρι σήμερα.

Του παραχωρήθηκαν δε, και τα γύρω από το ναό οικοδομήματα με πατριαρχικό έγγραφο, το οποίο ανέφερε ότι ο ναός αυτός έπρεπε να είναι μετόχι της Κοσμοσώτειρας και οι τίτλοι των κτητορικών δικαιωμάτων της εκκλησίας αυτής φυλασσόταν στο σκευοφυλάκιο από τον ηγούμενο.

Ακόμη, με ιδιαίτερο χρυσόβουλο κληροδοτεί στη μονή δώδεκα ποταμόπλοια που έφεραν έσοδα και το απόλυτο δικαίωμα διαχείρισης των ποταμών Μαρίτζα και Σαμία, καθώς και το μετόχι του Αγίου Στεφάνου του Αυρηλιανού στην Κωνσταντινούπολη περνούν στην κατοχή της μονής.

Παρατηρούμε ότι η Σαμία πρέπει να είναι ο παραπόταμος του Έβρου.

Εφόσον, ο Ισαάκιος φρόντισε για τη διαχείριση του ποταμού Μαρίτζας, δεν ήταν δυνατόν να άφηνε χωρίς διαχείριση ενός μετρίου μεγέθους ποτάμι, όπως το Τσάι, πολύ μεγαλύτερο από το ρέμα του υδραγωγείου. Το ρέμα που χύνεται στο Τσάι, και χαρακτηρίζεται ως η Σαμία και που δεν μπορούσε να έχει τόσα ψάρια, ώστε η διαχείρισή του να περιλαμβάνεται στο Τυπικό μαζί με την Μαρίτζα, και να αγνοήσει το Τσάι, την ώρα που ο ποταμός Τσάι είναι μεγαλύτερος και έχει αφθονία ψαριών. Το Τσάι ρέει παράλληλα για ένα διάστημα με τον Έβρο και χύνεται στο τελευταίο τμήμα του Έβρου πριν από την εκβολή του στη θάλασσα.

Επίσης γράφει ότι ψάρευε στα ποτάμια Μαρίτζα και Σαμία τα οποία τοποθετεί «περί τα πρόθυρα σχεδόν τοῦ Νεοκάστρου».

Η Μαρίτζα όμως απέχει από το ρέμα με το υδραγωγείο, επομένως η τοποθέτηση του Νεοκάστρου δεν μπορεί να έχει σχέση με το ρέμα, κατά συνέπεια ούτε η Σαμία με το ρέμα του υδραγωγείου.

Ο ηγούμενος είχε όλα τα πρωτότυπα έγγραφα των δικαιωμάτων των ακινήτων που δόθηκαν στο μοναστήρι και στο γηροκομείο αλλά και αντίγραφα των πρωτοτύπων, τα οποία είχαν επικυρωθεί με αρχιερατική υπογραφή. Δεν έπρεπε να

εμφανίζει τα πρωτότυπα έγγραφα αλλά όταν υπήρχε ανάγκη εμφάνιζε τα αντίγραφα.

Τα πρωτότυπα φυλασσόταν σε ασφαλή χώρο μαζί με το πρωτότυπο βρέβιο (ειδικό κατάστιχο), μια πρακτική που ακολουθείται σε πολλά βυζαντινά μοναστήρια και συνεχίζεται ως και τις μεταβυζαντινές μονές, και το τυπικό. Τα αντίγραφα ήταν στα χέρια του ηγούμενου και των μοναχών για να μη ξεχνούν το περιεχόμενό τους.

Ακόμη ο σεβαστοκράτορας άφησε στο μοναστήρι και βιβλία που ο αριθμός τους και οι τίτλοι τους αναφέρονται στο βρέβιο της μονής. Μαζί με αυτά και ένα βιβλίο το οποίο έγραψε ο ίδιος με στόχους ηρωικούς, ιαμβικούς και πολιτικούς, διάφορες επιστολές και εκφράσεις. Αυτό το βιβλίο θέλησε να παραμείνει σε εμφανές μέρος για ανάγνωση από τους ανθρώπους που αγαπούν τα βιβλία και τις ιστορίες και για τη δική του ανάμνηση.

Η μυστική διαθήκη του με τα χαριστήρια έγγραφα όλων των κτημάτων μαζί και το χωριό Καλοσέρας και εκείνο που λέγεται του Τζίτζη και τα χωράφια του στη Τραϊανούπολη, σφραγισμένα με τη μολύβδινη βούλα φυλασσόταν στο σκευοφυλάκιο ώστε να γίνουν γνωστά μετά τον θάνατό του.

Δυστυχώς, όλος αυτός ο θησαυρός που κατείχε η μονή λεηλατήθηκε τους επόμενους αιώνες, οι πολύτιμες εικόνες χάθηκαν και μόνο το τυπικό σώθηκε και βρέθηκε μετά από

πέντε αιώνες στο μοναστήρι του Αγίου Γεράσιμου στη Κεφαλλονιά.

Ως κτήτορας είχε την απαίτηση και ζητούσε από τους μοναχούς να τον μνημονεύουν κάθε μέρα στις προσευχές τους για να συγχωρέσει ο Θεός τις πολλές αμαρτίες του.

Όπως και με αυστηρότητα αξίωνε από τους μοναχούς και τους κατά καιρόν ηγούμενους να μη τολμήσουν ποτέ να απεικονίσουν την μορφή του, είτε μέσα στο μοναστήρι, είτε έξω, προσθέτοντας πως θα τον έχουν αντίδικο στη μέλλουσα κρίση, αν κάνουν κάτι τέτοιο.

4.1. ΟΙ ΟΙΚΕΙΟΙ ΤΟΥ ΚΤΗΤΟΡΑ

Ο γραμματικός Μιχαήλ ήταν σε όλα βοηθός του σεβαστοκράτορα και κόπιασε υπεράνθρωπα για το κτίσιμο και την ανέγερση του μοναστηριού και όλων των κτισμάτων γύρω απ' αυτό. Επίσης έδωσε μεγαλοπρέπεια στο Ναό, ρυθμίζοντας το ύψος και τις διαστάσεις, έτσι ώστε, μολονότι μέτριος σχετικά σε όγκο, να δίνει την αίσθηση της μεγαλοπρέπειας. Επιπλέον υπέδειξε έξυπνες προτάσεις και νέες διατάξεις για τα κατάλληλα και τα αναγκαία κτίρια που έπρεπε να γίνουν στο μοναστήρι, τα οποία κατασκευάστηκαν σύμφωνα με τις υποδείξεις του. Ακόμη κατασκεύασε, μετά από έγκριση του Ισαακίου, με δικά του έξοδα, οικήματα για τη δική του διαμονή μέσα στο περίβολο της μονής.

Για τον γραμματικό Μιχαήλ ο οποίος βρήκε πολλές λύσεις για την κατασκευή του Ναού, ο Ισαάκιος όρισε, να έχει το δικαίωμα παραμονής στο οίκημα που βρισκόταν στην αυλή του Ναού και να φροντίζουν οι μοναχοί για τη διατροφή του και για όλα τα αναγκαία για την ζωή του, μέχρι τον θάνατό του.

Όριζε επίσης να ταφεί σε μαρμάρινη λάρνακα και μέσα σε ασπίδα, φτιαγμένη με πέτρες και διακοσμημένη με ζωγραφιές αντάξια των κόπων που κατέβαλε.

Η κατασκευή του τάφου έπρεπε να γίνει στο δεξιό ή αριστερό μέρος του εξωνάρθηκα μετά και το θάνατο του Ισαακίου.

Εκεί θέλησε να κατασκευαστεί και ο τάφος του Λέοντα του Κασταμονίτου, ο οποίος ήταν δικός του και πιστός του άνθρωπος και να γραφτεί το όνομά του στα δίπτυχα αφού η αφοσίωσή του απέχει από των υπολοίπων και περιγράφεται, με έναν λαϊκό εκφραστικό τρόπο στο κείμενό μας «ὅπόσον, ὡς εἰπεῖν, οὐρανός εὐρύς γαίης ἀφίσταται»²¹, και πάντα να μνημονεύονται και οι δύο.

Σύμφωνα με την αντίληψη που επικρατεί και στον ελληνικό λαό, όσοι δωρίσουν κάτι στο μοναστήρι δεν δικαιούνται κάποια στιγμή να το ζητήσουν πίσω, αφού έχει αφιερωθεί στο Θεό είναι αναφαίρετο, και όποιος το αποσπάσει ιερόσυλος. Ανάλογες απόψεις επικρατούν για την διαχείριση των ταμάτων, η αφαίρεση των οποίων επιφέρει βαρύτατες συνέπειες για τον

²¹Βλ. Βαρβούνης, Μ., *Όψεις της καθημερινής ζωής* ό.π., σελ. 212 (δημοσιεύτηκε το 2011)

ιερόσυλο από μέρους του ιδιοκτήτη άγιου, καθώς εκφράζεται σε πλήθος ανάλογων παραδόσεων.

Θέλησε ο Κασταμονίτης όσο ζούσε και μετά το θάνατό του να θεωρείται από τον ηγούμενο και από τους μοναχούς ως εσωτερικός και γνήσιο τέκνο του μοναστηριού. Όσα ακίνητα είχαν δωρηθεί σε αυτόν, μετά το θάνατό του να τα φροντίζουν οι μοναχοί σαν δικά τους και να μην επιτρέψουν σε κανένα από τους συγγενείς του ή σε ξένους να απλώσουν χέρι πάνω στα κτήματα και στα πράγματά του.

Τον ψυχογιό του Κωνστίτση ο οποίος ήταν ανιψιός του αγαπημένου του βεστιαρίτου Νικήτα Ρωμανήτου τον ανέθρεψε σχεδόν από τα σπάργανα με πολλή αγάπη και διέταξε στον εκάστοτε ηγούμενο με τις διάφορες επιστολές που συνέταξε, να μην θεωρείται ξένος για το μοναστήρι και όταν αποβιώσει να ταφεί σε έναν ιερό χώρο μέσα στο μοναστήρι με την πρέπουσα μεγαλοπρέπεια.

Στον γραμματικό του Μιχαήλ και στον Λέοντα Κασταμονίτη, πολύ οικείοι άνθρωποί του, ανέθεσε την φροντίδα του Κωνστίτση καθώς και την διαπαιδαγώγησή του και όριζε στην ηλικία των 18 ετών να του δοθούν όσα περιουσιακά στοιχεία και νομίσματα του είχε δωρήσει, πάντα με την επιτήρηση και την συμβουλή του Μιχαήλ και του Κασταμονίτη μέχρι να γίνει εικοσιτεσσάρων ετών και παντρευτεί.

Επίσης θέλησε τα χωριά από όπου καταγόταν ο γραμματικός Μιχαήλ και ανιψιός του Κωνστίντζης να βοηθούνται και να προστατεύονται από τον εκάστοτε ηγούμενο.

Όρισε να μην ενοχληθούν από τον προνοητή των χωριών της μονής ούτε από τον ηγούμενο, «μήτε εις άγγαρείας ή παραγγαρείας ψωμοζημίας»²², οι κάτοικοι που δούλεψαν στα έργα του μοναστηριού και προερχόταν από την «ἐπίσκεψιν» (αυτοκρατορικά κτήματα) του Νεοκάστρου. Έτσι μας δίνεται μια πληροφορία για τη καθημερινή ζωή και τις υποχρεώσεις των χωρικών στην εποχή των Κομνηνών.

Ο ΝΑΟΣ ΣΗΜΕΡΑ

Η αναστύλωση του ναού είναι συνεχώς σε εξέλιξη με απώτερο σκοπό την πλήρη αποκατάστασή του.

Ο Βυζαντινός ναός της Παναγίας Κοσμοσώτειρας γιορτάζει τον Δεκαπενταύγουστο και αποτελεί το θρησκευτικό σύμβολο της Θράκης.

Σήμερα λειτουργεί το καθολικό της μονής και έχει ανακηρυχθεί παγκόσμιο προσκυνηματικό κέντρο των απανταχού Θρακιωτών.

²²Βλ. Βαρβούνης, Μ., *Όψεις της καθημερινής ζωής* ό.π., σελ. 233 (δημοσιεύτηκε το 2011)

Ανήμερα της εορτής τελείται Πανηγυρική Θεία Λειτουργία και στο τέλος το καθιερωμένο κτητορικό μνημόσυνο στη μνήμη του Σεβαστοκράτορα Ισαακίου του Κομνηνού.

Εικόνα 20 Λιτανεία

Μέχρι πριν λίγα χρόνια ο ναός χρησιμοποιούνταν ως ενοριακός, αλλά σήμερα λειτουργεί μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις καθώς έχει χαρακτηριστεί διατηρητέο μνημείο από την Αρχαιολογική Υπηρεσία.

Με πρωτοβουλία του Εθνολογικού Μουσείου Θράκης την Κυριακή 23 Σεπτεμβρίου 2018 ή αν μετρηθεί ο χρόνος με τα δεδομένα του Ισαακίου του έτους 7527, δηλαδή 867 χρόνια ο Ισαάκιος συνέγραψε το τυπικό του μοναστηριού της δικής του Θεοτόκου, και 600 τουλάχιστον χρόνια από την εγκατάλειψή

του στήθηκε ανάμεσα στα ερείπια του περιβόλου του και της εκκλησίας ένα δειπνοτράπεζο, αποτελούμενο αποκλειστικά με φαγητά της περιόδου.

Πρόδειπνα: ελαίαι κολυμβηταί ή κολυμβάδες, ταρίχη, απόκτιν καπνιζόμενο (κρέας καπνιστό), δίπυρος ή διπυρίτης άρτος εκ κριθής (κρίθινα παξιμάδια), τετράγγουρα (ξυλάγγουρα), τσίπουρο.

Προδόρπια: τυρίτζιν ή σησαμότυρος (μείγμα τυριών με σουσάμι), λουβιοί με αμάρανθους (φασόλια μαυρομάτικα με βλήτα), φυλλίδα (σαλάτα με φρέσκα ωμά λαχανικά), έτνος ερεβίνθου (σκορδάτος πουρές από ρεβίθια), δαύκοι εψημένοι (ψητά καρότα), οξύγαλα (ξινόγαλα).

Δείπνο: διπλοτήγανο (αλευρωμένα ψαράκια), μαγειριά με χόνδρο (πλιγούρι), οφτή όρνιθα σαβόρο (κοτόπουλο με σάλτσα από πετιμέζι).

Επίδειπνα: μελείπτικα, πλακούντες, οι του μέλιτος ψηταί (λαλαγγίτες), χονδρίτης άρτος (τραχανόψωμο), κονδίτης οίνος (ζεστό κρασί με μπαχαρικά).

Εικόνα 21 Δειπνοτράπεζο

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εξαιτίας της καταγωγής μου από τον Νομό Έβρου και συγκεκριμένα από τον Δήμο Αλεξανδρούπολης θεώρησα ότι το θέμα αυτό με αφορά και πίστεψα μαζί με την καθηγήτρια μου ότι μπορούμε να συμβάλουμε στην ανάδειξη αυτού του πλούτου και της πολιτιστικής κληρονομιάς που μας άφησαν οι πρόγονοι μας και που οφείλουμε να φροντίζουμε για την διατήρησή της και την προβολή της τόσο στην Ελλάδα όσο και ανά τον κόσμο, γιατί αποτελεί εικόνα του παρελθόντος.

Το θέμα της εργασίας υπήρξε πολύ ενδιαφέρον γιατί με κινητοποίησε και μου πρόσφερε καινούριες γνώσεις και εμπειρίες.

Από την εργασία αυτή εξάγεται το συμπέρασμα ότι: στην περιοχή υπάρχει ένας ικανοποιητικός αριθμός σωζόμενων βυζαντινών κατασκευών, όπου η υφιστάμενη κατάστασή τους, μας επιτρέπει να τα αναλύσουμε.

Κομμάτι του ελληνικού πολιτισμού αποτελεί και η βυζαντινή εποχή που στο πέρασμά της μας έχει αφήσει αξιόλογα μνημεία εκπαιδευτικής σημασίας.

Η μονή της Παναγίας της Κοσμοσώτειρας αποτέλεσε από την ίδρυσή της και μέχρι την εγκατάλειψή της το 1354, ένα πρότυπο για την εποχή ίδρυμα προσφέροντας υπηρεσίες τόσο στους μοναχούς όσο και στους υπόλοιπους κατοίκους της περιοχής της Βήρας. Σημείο αναφοράς αποτελεί το νοσοκομείο

για την ανακούφιση των ασθενούντων μοναχών της μονής και των γύρω κατοίκων.

Η ιδιαιτερότητα της μονής έγκειται στο ότι έχει διασωθεί το Τυπικόν, δηλαδή το καταστατικό λειτουργίας του, κι έτσι είναι δυνατή η δομική και η λειτουργική αναψηλάφισή της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

[1]. Παπάζογλου, Γ., [1994]. *Τυπικόν Ισαάκιου Αλέξiou Κομνηνού της μονής Θεοτόκου της Κοσμοσώτειρας (1151/52)*.

Ψηφιακές Πηγές:

[1]. Αρχείον πολιτισμού, [2018, 23 Σεπτεμβρίου]. *Δειπνοτράπεζο με εδέσματα της βυζαντινής κουζίνας, στην Κοσμοσώτειρα του Έβρου*. <http://www.arxeion-politismou.gr/2018/09/deipnotrapezo-Kosmosoteira.html>

[2]. Βαρβούνης, Μ., [2011]. *Όψεις της καθημερινής ζωής του 12^{ου} αιώνα στη Θράκη με βάση το τυπικόν της μονής της Κοσμοσώτειρας*. <https://www.laographiki.gr/opseis-kathimerinis-zois.pdf>

[3]. Δασκαλοθανάσης, Θ., [2014, 19 Ιανουάριου]. *Θεοτόκος η Κοσμοσώτειρα –Φέρες, Έβρος*. http://vizantinaistorika.blogspot.com/2014/01/blog-post_6472.html

[4]. Ιερός Ναός Αγίας Βαρβάρας. *Ιερός Ναός Παναγίας Κοσμοσώτειρας Φερών (18^η αι.)*. <http://www.inagvarvaras.gr/2018/08/10/%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF%82-%CE%BD%CE%B1%CF%8C%CF%82->

[5]. Καραμάτσκος, Δ., [2015, 13 Απριλίου]. *Ιστορία των Φερών από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*.

<http://karamatskos.blogspot.com/2015/04/blog-post.html>

[6]. Λεράκης, Κ., [2010, 31 Ιανουαρίου]. *Το μυστικό τάγμα του Ισαάκιου Κομνηνού*. http://lerakis.blogspot.com/2010/01/blog-post_31.html

[7]. Μοκαΐτης, Χ., [2017, 22 Μαΐου]. *Ισαάκιος Β' Κομνηνός: Ένας απόγονος της δυναστείας των Κομνηνών και η ίδρυση της Κοσμοσώτειρας*. <https://kastropolites.com/kosmosoteira-ferres-isaakios-b-komninos/>

[8]. Ξανθοπούλου, Σ., [2015, 19 Μαρτίου]. *Μονή Παναγίας Κοσμοσώτειρας Φερών Ν. Έβρου*. <https://www.slideshare.net/ssusera3e8bc/ss-46052097>

[9]. Παπαθανασίου, Μ. *Θεοτόκος η Κοσμοσώτειρα*. <https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=feres>

[10]. Τσαντίρης, Ν., [2015, 27 Απριλίου]. *Παναγία η Κοσμοσώτειρα, Φέρες Έβρου*. http://greekorthodoxreligioustourism.blogspot.com/2015/04/blog-post_27.html

[11]. Τσιγάρας, Γ., [2008, 26 Φεβρουαρίου]. *Ο Ναός της Παναγίας Κοσμοσώτειρας*. <http://www.ipet.gr/thesaurusII/articles.php?lang=gr&id=1099&thm=9>

[12]. Χατζόπουλος, Ελευθέριος Θ., *Παναγία Κοσμοσωτήρα – Προστάτης των απανταχού Θρακών*. <http://mikrasiatis.gr/%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B1%>

[13]. Orthodox Life, [2017, 2 Μαρτίου]. *Παναγία Κοσμοσώτειρα: Η Αγια-Σοφιά της Θράκης.*

<http://orthodoxplanet.com/2017/03/02/panagia-kosmosoteira-i-agia-sofia-tis-thrakis/>

[14]. Times News, [2018, 15 Ιανουαρίου]. *Ισαάκιος Κομνηνός (υιός Αλεξίου Α'), Βυζαντινός σεβαστοκράτορας.*

<https://www.timesnews.gr/isaakios-komninos-yios-alexiou-a%CE%84-vyzantinos-sevastokratoras/>

[15].

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%99%CF%83%CE%B1%CE%AC%CE%BA%CE%B9%CE%BF%CF%82_%CE%9A%CE%BF%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BD%CF%8C%CF